SOYUT

aylık edebiyat dergisi

98

melih cevdet anday / sabahattin kudret aksal
salâh birsel / refik durbaş / tomris uyar / metın eloğlu
cihat burak / günel altıntaş / yılmaz gruda
nihat ziyalan / metin altıok / orhan duru / tuncer uçarol
burhan günel / necati tosuner / christian de bartiliat
bertan onaran

ARALIK 1976

10 lira

SOYUT

AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ

●

SAYI 98
ARALIK 1976

Sahibi ve sorumlu yönetmeni :

Halil İbrahim Bahar

●

Sayısı 10, altı aylığı 50, yıllığı 100 lira
Yabancı ülkelere 180 lira

●

Dizgi - Baskı :

Met/Er matbaası, Tel: 28 28 90

●

Yazışma ve havale :

Halil İ. Bahar
Mithatpaşa cad. 19/3
Beyazıt - İstanbul

SOYUT

SAYI : 98 / ARALIK 1976

taş

●

melih cevdet anday

Bir yanımca sen, bir yanımca
Horatius'un sevdiği akasyalar,
Taş bir kabartmadan alınma
Ayrıntı gibiyiz, eski ustalar

Yanyana koymuş başımızı,
Bedenimizi göstermiş karşıdan.
Balıklı bahçeler, ay kovanları...
Çekiçle kazınmış yer-zaman.

Ve kimi gün düşünürüm de
Zamandan düşle arınmış bu taşı
Götüremez kederin arabası.
Avutur beni bu düşünce.

şiirler

•

sabahattin kudret aksal

ÖKSÜZ ÇOCUK

I

Arar bakışıyla süzgün,
Gülümseyen bir yüz, sıcak,
Gecesini uyuyacak,
Bulamaz, yaşama kızgın.

Sarsacak camını azgın
Bir rüzgâr ölünceye dek,
Baksa ardına yok ki tek
Günü, savrulmasın bozgun.

II

Yürüdü sokakta düşsel,
Kara yağmur, balçık çamur,
Yoğrula dursun bir hamur
Teknede, büyüsün masal.

Uzaklaşır usul usul,
Kayar gider oracıktan,
Geçen gemiler açıktan,
Durur ışığıyla kumsal.

KUYU

I

Gece uzanır bakarım,
Yüzümü gördüğüm kuyum,
Çatının orda ay yarım,
Yolculukla sürer uykum.

Eski bir ev, çocukluk
Giysilerim kokan dolap,
Kırlar koşuştuğum çokluk,
Keçi yolu, sazlarla sap.

II

Yakarım lambamı, ezik
Akşamla yarışır korkum,
Duvara yansımış uzak
Gölgelerini gördüğüm.

Konuşurlar, susarlar tüm,
Ne zaman kalmış, ne boyut,
Ne adı onun, ya bu kim,
Resimlerde gibi soyut.

türkiye nasıl kalkınır?

•

salâh birsel

Lenin, Rus İhtilâlinin dümenini ele almak için 1917 nisanında Almanya ve İsveç üzerinden Petrograd'a giderken, Stockholm'de İsveç sandviçlerine büyük iştahlarla saldırır. İsveç sandviçlerinin İsveç kibritleri kadar ünü olup olmadığını bilmiyoruz ama bizim Ahmet Mithat Efendi de onlarla Lenin'den 28 yıl önce tanışmış ve Göteborg'tan aldığı söğüşlü sandviçleri Kopenhag tren yolculuğunu şapırdatmakta kullanmıştır.

Ahmet Mithat yediği sandviçlerle kendinden geçerken, bu tadı sadece kendine saklamak gibi bir bencilliğe de düşmez. Gezi izlenimlerini anlattığı *Avrupa'da Bir Cevelan* adlı kitabında sandviçlerin ne tür şeyler olduğunu ve nasıl yapıldığının en ince ayrıntılarına değin okurlarının gözü önüne serer. Dahası, hızını alamaz, Zurich'e gelip orada da sandviçlerle karşılaşınca onların bir ikinci tanımını da yapar.

Ahmet Mithat'tan iki yıl sonra —1891'de— Avrupa'da uzun bir lamelif çizen Ahmet İhsan Tokgöz ise sandviçlere hiç yüz vermez. O, bösböyük aşevlerini, Cook yolculuk ortaklığının müşterilerine kucak açan büyük otellerin lokantalarını yeğler.

Denilebilir ki, Ahmet Mithat Efendi, elçilerle elçilik müsteşarlarını saymazsak, Avrupa'da geziye çıkmış ilk Türklerden biridir. Gerçi o, bu yolculuğu Stockholm'de ve Oslo'da toplanan Sekizinci Doğubilimciler Kongresine katılmak için yapmıştır ama Kongreye gider ve gelirken, hiç de yolu üzerinde olmadığı halde Avrupa'nın birçok başkentiyle belli başlı şehirlerine çengel atmıştır. Onun için yolculuğu daha çok bir gezi niteliği taşır.

Türk edebiyatında *Hace-i Evvel* (İlk öğretmen) diye anılan Ah-

met Mithat, o sıralar ellisinde yoksa da pek de uzak değildir. Buna karşılık, sakalında hiç mi hiç ak yoktur. Bedeninin sağlamlığı da borazancıbaşıları imrendirecek bir çizgidedir. Kalıbı kıyafeti pek ağır yer değiştiren bir adam duygusu verirse de bir çekirge kadar çeviktir. Beyaz nikelli, beş ateşli tabancasını üstünden hiç eksik etmez.

Ahmet İhsan ise 23 yaşlarında yüzmektedir. *Servetifünun* adlı resimli, haftalık gazeteyi yeni yeni çıkarmaya başlamıştır. *Âlem* basımevinin de sahibidir. Avrupa'ya bir klişeci bulup İstanbul'a getirtmek için gelmiştir ama o da Avrupa'nın güzel şehirlerini gezip görmeyi amaç edinmiştir. Biriktirdiği yolculuk paralarını İngiliz ve Fransız altınına çevirmiş ve o zamanların yordamınca kemerinin içine istif etmiştir. Bunların sayısının 75 olduğunu, ancak yıllarca sonra basın anılarını yazarken açıklayabilecektir.

Ahmet İhsan Avrupa'lılara göre bir «Mösyö Turist Türk» tür. Hele İsviçre'de, İnterlaken'deki otelci kadının gözünde ilk Türk gezginidir. *Servetifünun* sahibi otel defterine: «Ahmet İhsan bin Halit, gazeteci, İstanbul'lu.» diye yazdığı vakit kadının canı boğazına gelmiş ve ağzından şu sözler dökülmüştür:

— Şu köşedeki defterleri görüyor musunuz? Bunlarda otelimizin açılışından beri, yani altmış yıldır gelenlerin adları yazılı. Şimdiye değin oraya bir İstanbul'lunun adı yazılmamıştı. Bunun için memnunluğumu belirtmek isterim.

Nedir, Ahmet İhsan'ın otelci kadını kılıcına lokma etmesi sadece İnterlaken'de ilk kez boy göstermesinden de gelmez. Onun kadınlara çokça Clarck çeken bir erkek olmasının da bunda büyük bir payı vardır. O, bir defasında, Paris'ten tanıdığı 35'lik akça pakça bir madamayı, bayan Rodeval'i, Zürich şehrinin parkında, öylesine ortalık yerde bırakarak kaçmıştır ki, oradaki bütün erkeklerin rüzgârını geriletmiştir.

Hoş, Clarck çekmekte İlk Öretmenimiz de ondan geri kalmaz. Ahmet Mithat'ın, Paris'teki otelde kendisini traş eden, kolları çıplak, gerdanı göğüs ve enseye değin açık, boyuca lepiska saçlı, mavi gözlü, iri kıyım bir berber kızı karşısındaki davranışı da övgülere değer. Gerçi Hace-i Evvel kızı görür görmez, gönlünde ürpertilerin koşuşmaya başladığını sezmiştir ama, gönlünün dizginlerini gevşetmeyi Türklük adına yakışıksız bulmuştur. Onun Stockholm'de Doğubilimciler Kongresinde tanıdığı ve dönüş yolunda, Paris'e değin kendisine arkadaşlık ettiği bayan Gülnar karşısındaki tutumu da ulusça kabarmamızı gerektirecek bir güçtedir. Kadının zaman zaman kendi dişiliğini duyurmak istemesine karşın, o hep işi vur-

dumduymazlığa sürmüş, hele bir kez kadının ağzını şu sözlerle tı-kamak gereğini duymuştur:

— Paris için kafamda yaptığım düzenlemede kadın avcılığına ve aşırı eğlenceye hiç yer verilmemiştir. Böyle bir yaşamı öğrenmektense ondan iyice habersiz kalmak yeğ tutulur. Keşki memleketimde de insanlığın bu yüz kızartıcı yanını hiç görmemiş, öğrenmemiş olsaydım. Bu adı geçen yaşam, insanlığın üstü yaldızlı bir düşkünlüğü demektir ki, yaldızına kapılarak yaklaşanlar onun altındaki murdar ve çirkin aşağılıkların gerçeğine akıl erdirince mideleri bulanıp gözleri yaşarmak gerekir.

Bu apaçık sözler karşısında bayan Gülnar'ın bir deyeceği olmaz elbet. Ama Ahmet Mithat'ın bu gibi avcılık işlerini Avrupa'da değil de Türkiye'de yürütmek istemesine bir anlam veremediği için kendisine okkalı bir «Tuhaf adamsınız!» kondurur.

Daha buracıkta aydınlığa çıkarmak gerekir ki, iki gezginimiz de ayak bastıkları şehirlerde her şeyi görmek gerektiğine inanır. Hele Ahmet Mithat bir gördüğünü bir daha görmek ister. Üstelik bir dakikasını bile boş geçirmemeye bakar. Bu yüzden, Kopenhag'ta olduğu gibi, kimi zaman şehirleri aç-biilaç dolaşmak zorunda bile kalır.

Yalnız opera konusunda Ahmet İhsan biraz ayrılık gösterir. Ahmet Mithat her gittiği şehirde operalara koşarken o, otelde uyumayı seçer. Ne ki, Ahmet Mithat'ı da operalara daha çok bayan Gülnar çeker.

İki gezginimizin bir ayrılıkları da İlk Öğretmenin cigaraya çokça düşkün olması, Ahmet İhsan'ın ise ağzına cigara koymamasından gelir. Birincisi trenlerde «şurbu duhana cevazı olan» yani cigara içilen kompartımanları ararken, ikincisi de cigara içilmeyen vagonların ardından koşar. Ama her ikisi de istediğine erişemez. Ahmet Mithat cigara içilen demiryol arabalarını ele geçiremezken, Ahmet İhsan da «cigara içilmez» levhasını görerek girdiği kompartımanlarda herkesin fosur fosur cigara, daha doğrusu hıyar büyüklüğünde püro tüttürdüklerine tanık olur.

Ahmet Mithat şehir gezilerine çokluk sabahları çıkar. Bunların adı «cevelan-ı sabahgi»dir. Ama cevelan-ı sabahgi'ye yönelmeden önce şehir planını önüne açar, o gün nereye gidecekse, geçeceği sokakların adını sırasıyla bir pusulacığa yazar, pusulada yazılı olmayan sokaklara da hiçbir türlü adım atmaz. Onun bir özelliği de şehri hep yaya dolaşmasıdır. Böylece şehri daha iyi tanıyacağına

inanır. Yalnız, birkaç saatliğine uğradığı şehirlerde arabaya atlayıp, şehrin hiç değilse genel görünüşünü yakalamaya çalışır.

İlk Öğrenmenin Paris'te gitmediği yer kalmamıştır. Père-Lachaise Merzarlığı bile bu arama-taramadan kendini kurtaramaz. Ne ki, mezarlıkta gezerken kestane ağaçlarından başına bir kestane düşer ki Ahmet Mithat bir an için öbür dünyadan bir haber geldiği kuruntusuna kapılır ve başını yukarı doğru kaldırarak şöyle seslenir:

— Sonsuzluk âlemine doğru göç etmek düşüncesini kafamızdan çıkarmamızı mı anlatmak istiyorsun, ey kestane?

Ahmet Mithat'a göre yolculukların en tatlısı serserilik üstüne olan yolculuklardır. O, dünyada en yararlı, en eğlenceli şeyin yolculuk olduğuna inanır. Yolculuklarda iki gözü bir çifte dürbün, iki kulağı da telefon alıcısı kesilir. Burada dikkat isterim: Ahmet Mithat Avrupa'yı görmeden Avrupa'yı öğrenmiş biridir. O, *Hasan Mellah, Paris'te Bir Türk* gibi romanlarını yazmadan önce Avrupa şehirlerini öylesine incelemiştir ki yabancılar bunları okuduğu vakit onun oraları daha önce görmemiş olmasına inanmamışlardır. Buna Teodor Kasap Efendi kendi kulakları ve gözleriyle tanık olmuştur. Olay, Paris'te Doğu Dilleri Okulunda geçer. Teodor Kasap *Paris'te Bir Türk*'ten kimi parçaların Fransızcaya çevrildiğini görünce çeviriyi yapan öğretmene romanın yazarıyla tanışıklığını çıtlatmıştır. Öğretmen de ona şöyle demiştir:

— O yazar da herhalde Paris'i iyi tanıyan Türklerdenmiş.

Ama Kasap Efendi: «Tam tersi, Osmanlı sınırlarından dışarı çıkmamıştır.» karşılığını yapıştırınca adamın benzi simsiyah kesilmiştir.

Ahmet Mithat'ın 3 ağustos 1889 günü başlayan yolculuğu 71 gün sürmüştür. Bunun 13 günü Paris'te, 3 günü Berlin'de, 5 günü Viyana'dadır. Ahmet İhsan ise 2 mayıs 1891 günü yola çıkmış, 39 günü Paris'te olmak üzere üç ay Londra, Berlin, Bruxelles, Zurich, Roma, Viyana, Peşte gibi Avrupa'nın belli başlı şehirlerinde dolaşmıştır. Sonunda o da Ahmet Mithat'a uyarak izlenimlerini *Avrupa'da Ne Gördüm* adlı kitapta toplamıştır. Ama bu yapıt olsun, Ahmet Mithat'ın 1044 sayfa tutan kitabı olsun, ikisi de bir gezi kitabı olmaktan çok bir yolcu rehberi niteliğindedir. Her iki yazar da otel ve tiyatro ücretlerine değin, kırmızı kaplı Baedeker yolcu rehberinde rasladıkları ne kadar bilgi varsa, topunu kitabına aktarmıştır. Kentlerin, anıtların tarihçeleri de hiç atlanmamıştır. Ahmet Mithat sayfalarının arasına Danimarkalı yontucu Thorvaldsen'in

yaşam öyküsünü sıkıştırmaktan bile geri kalmaz. Ahmet İhsan ise Londra'dan söz ederken centilmen sayılmanın koşullarını sıralar. Erkeklere seslenirken «Mister» demenin yüzdeyüz gerekli olduğunu belirttiği gibi, soylulara da «Sir» denileceğini açıklar. Bu da yetmiyormuş gibi Londra'da kapı çalmanın yöntemi üzerinde de uzun uzadıya durur:

— Dükkân uşaklarının, esnafın, hizmetçilerin, kısacası âdi sınıftan olanların Efendi kapılarını çalmaları yüzdeyüz yasaktır. O kapıya sadece postacı vurabilir. O da, hiç mi hiç, ikiden fazla çalamaz. Bir centilmen yani kendini saydırır bir adam kapıya kuvvetlice beş tokmak vurur. Kadınlar yavaşça ve süratle beş kez çalar.

Görülüyor ki Ahmet İhsan bugünlerin yazarı değildir. Bugünlerin yazarı olsaydı dükkân uşaklarına, esnafa, hizmetçilere «âdi» yaftasını yapıştırmaz, soylulardan da gerçekten soylu imişler gibi söz açmazdı. Ya da esnafı ötekilerden ayırarak: «Esnaf bizim efendimizdir!» der ve yağlı bir milletvekilliği koparırdı.

Hace-i Evvel *Avrupa'da Bir Cevelan*'ı, kış aylarında kitap okumak isteyen okur efendilerine bir eğlence olmak üzere kaleme almıştır. Anlattıklarını okur efendilerinin gözlerinde canlandırabilmek için de ikide bir İstanbul'un semtleri, sokakları ve evleriyle karşılaştırmalar yapar. Münich şehrinin eski mahalleleriyle yenileri arasındaki ayrımı şöyle dile getirecektir:

— İstanbul'un henüz yangın görmemiş, dolayısıyla da düzeltilmemiş eski mahalleleriyle Hocapaşa, Kadıköy, Beyoğlu, Bakırköy, Nişantaşı gibi yeni mahalleleri arasındaki farkı hatırlatırım. Bizim dar ve eğri büğrü sokaklarımızın iki yanındaki eski binaları eski taş bina sayarsak tamam Avrupa şehirlerindeki eski mahalleleri görmüş oluruz.

Paris'te Rivoli Sokağındaki kemerli binaları anlatmak için de şu yola başvurur:

— Eski Darülfünun yani şimdiki Evkaf ve Adliye dairesinin ön yüzündeki kemerlerle eski Fuat Paşa konağı, yani şimdiki Maliye dairesinin Beyazıt yakasındaki kemerler okurlarımızın bin kez gördükleri şeylerdendir. Şimdi düşünülsün ki, boylu boyuna bir caddenin uzunluğunu oluşturan binaların topu böyle kemerli olarak, fakat caddenin zemininden yüksek olmayıp cadde zeminine eşit bulunarak kemerler dahi yaya kaldırımlarının üstünü örtüyorlar.

İlk Öğretmenin Eyfel Kulesi asansörünü görüntülemesi de pek alengirlidir:

— Asansör denilen şey bir yükselme makinesidir. Birkaç katlı binalarda merdivenden çıkmak zahmetini bertaraf ederek kolayca çıkmak için icat olunmuş yararlı bir alettir. Mekanizmasının esasını okurlarıma anlatmak için derim ki, bir kuyu düşünülsün. Bu kuyunun dibine inmek için bir döner merdiven hayal edilsin. Su almak için kuyu dibine inen adamın bu merdivenden çıkması bir kez düşünüldükten sonra bir de birisi iner, ötekisi çıkar ikizli kovaların birisi kuyu dibine indirildiği zaman dibindeki adamın bu kovaya binerek kendisini yukarıya kadar çektirip çıkarması göz önüne getirilsin. İşte âdi merdivenler bu kuyu için tasavvur ettiğimiz döner merdiven olduğu halde asansör makinesi de kuyu dibindeki adamı kova içine koyup yukarı çıkaran makinedir. Ama bu kovayı çekmek için kullanılan kuvvet insan kolundaki kuvvet değildir. Bazı asansörlerde suyun ağırlığından yararlanılır. Yani bizim Terkos kumpanyası gibi su kumpanyalarının en yüksek kata kadar çıkardıkları su hayalimizde canlandırdığımız kovanın kuyu ağzında kalan ikincisini aşağıdaki kovayla tam dengede tutacak derecede doldurmuştur. Bu kovaya eklenecek ağırlıktan biraz fazlaca suyu yukarki kovaya ekleyince onun ağırlığı artarak aşağıdaki kovayı yukarıya çeker.

Ahmet İhsan da Ahmet Mithat'ın izini sürer. O da Paris damları için şöyle bir karşılaştırmaya el atar:

— Paris'in damları bizim bildiğimiz gibi değildir. Buradaki damların halini anlatmak için size İstanbul'da, Bahçekapı'da, Ömer Efendi mağazasını örnek gösteririm. Önünden geçtiğiniz zaman şu mağzanın damına bakarsanız görürsünüz ki, üst kat pencereleri adeta dam içinden çıkmıştır. Oradaki kat, tavanarasını oluşturmuş gibidir. İşte bütün Paris evleri bu haldedir. Yani damlar arduvaz taşıyla (kayağantaş) örtülmüş olmak koşuluyla damı biraz eğiktir.

Ahmet İhsan'ın bir özelliği de gördüğü her şeyi Boğaz'la karşılaştırmaya kalkmasıdır. Şu var ki iki gezginimiz de gördüklerini olduğu gibi, sapmalara ve abartmalara kaçmadan verirler. Ahmet Mithat Eyfel Kulesi'nden açarken, en üst kata çıkmaya korktuğunu ve ikinci katta kaldığını çekinmeden açıklar. Bir ara kendisine şöyle bir öğüt de verecektir:

— Hadi gayret, şunun tepesine kadar çık da, üzerinde yaşayan insanlarından hiçbirinin tamamiyle hoşuna gitmeyen bu dünyadan, hiç olmazsa 300 metre uzaklaşmış olmakla övün.

Ama daha ikinci katta gözleri kararmaya, içi bulanmaya başlamakla Kulenin üçte birinde bu hallere düşen bir insanın tepede ne hale gelebileceğini düşünür.

O yıl Fransız İhtilâlinin yüzüncü yılıdır. Üstelik Eyfel Kulesi de o yıl yapılmıştır. Bu yüzden tepeye çıkanlara madalya verilmektedir. Ne ki, gezginlerin gönlünü hoş tutmak, kendi ceplerini de doldurmak isteyen Fransızlar madalyaları para ile de satmaktadır. Bizim Ahmet Mithat'ın yarı yolda mayna ettiğini gören bir tezgâhtar hemen yanına yaklaşır:

— Efendi, tepeye kadar çıkamayacaksınız, size madalya satalım. Memleketinize gittiğiniz zaman tepeye değin çıktığınızı tanıtlarsınız.

Ama İlk Öğretmenimiz hak etmediği madalyayı akçesiyle almaya yanaşmıyacaktır. Ona karşılık Ahmet İhsan, Kulenin tepesine gözünü kırpmadan çıkar. Gelin görün ki o da madalya alamaz. Çünkü o yıl artık madalya verilmemektedir.

Ah, benim ak sakalım, Ahmet İhsan'ın bu korku tanımızlığı İnterlaken'deki buzullar karşısında duralar. Buradaki buzulların doruğuna çıkarken «terk-i hayat» edip geri dönmemek tehlikesi onu iyisinden yerine mıhlar. Ama yiğitliğe de leke sürmemek için, kar altında kalmış bir tepeye çıkıp kamaşmış gözler ve donmuş ellerle çevreye bakmakta hiçbir tad olmayacağını öne sürer.

Burada tarihsever okurlarımıza, iki gezginimizin Avrupa'da Genç Türklerle karşılaşmadıklarını da söylemeliyiz. Ama onların Abdülhamit'ten kaçmış Türklerle buluşup dertleşmek gibi bir sorunları da yoktur. O yıllarda hiç değilse Paris'te, 1878'in İlk Türk Meclisine Suriye temsilcisi olarak katılan ve Abdülhamit'in Meclisi dağıtmasıyla Paris'e kaçıp, orada *La Jeune Turquie* adında bir dergi çıkartmaya başlayan Halil Ganem vardır. Sonradan, 1895 yılında, *Meşveret* gazetesini çıkaracak olan o ünlü Genç Türklerden Ahmet Rıza da 1889 yılında, Sergiyi görmek bahanesiyle çağın Millî Eğitim Bakanından izin alarak Paris'e gelmiş ve orada konak tutarak gerek Ahmet Mithat'ın, gerekse Ahmet İhsan'ın Fransa başkentine ayak bastığı günlerde orada bulunmak muzipliğini göstermiştir. Gerçi Ahmet İhsan İstanbul'dan Marsilya'ya gelirken, *Cambodge* vapurunda, yine bir Genç Türk olan İzmirli Hocazade Ubeydullah Efendiyle karşılaşmıştır ama onunla devlet sohbeti yapacağına, ondan Paris, Viyana ve Londra'daki ucuz otellerin adresini almıştır.

Açıklanması ayıp değilse, Ahmet Mithat Efendi o sıralar Devlet Basımevi (Matbaa-i Amire) müdürüdür. Bundan başka Sağlık İş-

leri Meclisi üyeliği ile Karantinalar Başyazmanlığını da elinde tutmaktadır. Ayrıca *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin başyazarlığını yaptığı gibi, sokaklarda «rütbe-i bâlâ» ile silâhlanmış olarak boy göstermektedir. Ahmet İhsan ise, Türkiye'ye dönüşte gazetesine Babıâli'nin yardımını sağlamak hesapları içindedir.

Doğrusu Paris olsun, Avrupa'nın öteki şehirleri olsun, asıl 1890 yılından sonra Genç Türklerle içli dışlı olur. Dr. İshak Sükûtî, Tunalı Hilmi, İzmirli Refik Nevzat —Yaşasın İzmirliler—, Arap Ahmet, Nuri Bey, Mizancı Murat, Hoca Kadri Efendi, Mahir Sait, Yusuf Akçura, Ağababa Fahri, Dr. Aptullah Cevdet, Süleyman Nazif, Dr. Şerefettin Mağmumi, Samipaşazade Sezai, Dr. Nazım ve daha niceleri birer birer ya Paris, ya Cenevre, ya da Avrupa'nın herhangi bir şehrinde yerleşecekler, Abdülhamit'in zorba yönetimini yıkmaya çalışacaklardır.

Ne ki, 1895 yılından sonra Jön Türk denilen «hazele» için «bir fesat ve melanet merkezi» olmakta Cenevre başı çeker. Ama bu, ancak iki yıl sürer. İki yıl sonra bu direnme ve dayanışmanın birden çöktüğü görülür. Çünkü Abdülhamit başhafiyesi Ahmet Celâlettin Paşayı Paris ve Cenevre'ye yollamıştır. Paşa, ne yapar yapar, Jön Türki takımını «Memaliki Şahanede» uygun görevlere kayırmak uyuntularıyla tavlar. Avrupa'da öğrenimlerini sürdürmek isteyenlere ise 150 frank aylık bağlanacaktır. Artık memlekete dönüş başlamıştır. Başta Mizancı Murat Efendi olmak üzere Genç Türklerin çoğu Avrupa'yı boşaltırlar. Nedir, Paris'te oturan Ahmet Rıza, Nuri Bey, Dr. Nazım, Hoca Kadri Efendi bu Jön Türk avına paça kaptırmayacaklar ve Paris'teki bağdaşlarını bozmayacaklardır.

Gelin görün ki, Türkler 1908 Devriminden sonra, özellikle de Birinci Dünya Savaşı günlerinde yeniden İsviçre'ye doluşmaya başlarlar. Bu kez çoğunluğu İttihat ve Terakki'ye karşı olanlarla düşük iktidar adamları oluşturur. Fransa, Belçika ve Almanya'da öğrenimlerini yürüten ve Savaş patlar patlamaz kapağı İsviçre'ye atan Türk öğrenciler de bir hayli göz doldurur. Ahmet Bedevi Kuran *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler* adlı kitabında Abdülhamit'in adamlarından Serasker Rıza ve Afif Paşalarla eski Halep Valisi Kâzım Beyin o yıllarda Cenevre'de yaşadığını yazar. Abidinpaşazade Rasih Bey ile sonradan İçişleri Bakanı olacak Reşit Paşa da oradadır. *İkdam* gazetesi sahibi Ahmet Cevdet'le Mahmut Muhtar Paşa ise Lozan'da otururlar.

Şeyh Şamil'in torunu Hamza Osman da Cenevre'dedir. 16 yaşında olan ve bir pehlivan gücü taşıyan bu genç orada öğrenimini

bütünlemektedir. Yurt konusunda titiz mi titizdir. Kızdı mı hemen tokatı şaplatır. Bir gün Taşnakçı ihtilalcilerden Jorj Vemyan'ın Türk Başkonsolosu Yusuf Ziya Beye makamında hakaret ettiğini ve hem öğrenci hem de kançılarya görevini sürdüren Cevat Hüsnü'yü ise tartakladığını işitir işitmez, kardeşi Gazi'yi yanına alarak, doğru Ermeni'nin her zaman gittiği kahveye damlar ve adamı eliyle koymuş gibi bularak bir güzel pataklar. İş, sonradan mahkemeye filan da düşer ama, o sırada Vemyan'ın yanında bulunan Osmanlı Ermenilerinden Kapamacıyan ile İstanbulyan, Hamza Osman'dan yana tanıklık edince, duruşma aklanlanmakla sonuçlanır.

O yıllarda, Cenevre'de bulunanlar arasında Damat Mahmut Celalettin Paşa'nın oğlu Prens Sabahattin de vardır. Ama o Cenevre'de pek görünmez. Mevsimine göre öteki kantonlara kayar. Sağlığı yüzündendir bu. Ahmet Bedevi bunun bir nedeni daha olduğunu söyleyecektir:

— Sabahattin Beyin adının yanına bir de Prens lakabı eklendiğinden Cenevre'de olduğu vakitler hep büyük otellerde oturması gerekir. Oysa para durumu buna pek elvermez. O da sık sık küçük şehirlere, köylere kaçar. Oralarda Mehmet Sabahattin adı altında yaşar.

Ne var, Prens Sabahattin'in öteden beri midesini sadece sebze, meyve ve sütlü besinlerle doldurma alışkanlığı olması ve de ağzına bir lokma et ya da balık koymaması, işini iyiden iyiye kolaylaştırır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Cenevre'de bulunanlar arasında Nurullah Ataç, Sadri Celâl (sonradan profesör), Arif Dino, Şükrü Saracoğlu (sonradan başbakan), Rıza Nur, Akil Muhtar (sonradan profesör), Süleyman Nazif, Hüseyin Siret, Mehmet Ali (sonradan hukuk profesörü), Fahri Arel (sonradan profesör), Hakkı Hayri (sonradan göz hastalıkları uzmanı), Asım Germenli (sonradan cildiyeci) de vardır. Bunlar çokluk Türk Yurdu adındaki öğrenci lokalinde toplanırlar. Lozan'da oturan Mahmut Esat Bozkurt (sonradan adalet bakanı) ile Cemal Hüsnü Taray (sonradan elçi) arada bir buraya gelerek bilimsel ve toplumsal konular üzerinde —maşallah ki maşallah— söylev çekerler. Semih Mümtaz S. *Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatlar* adlı kitabında Operatör Cemil Paşa, eski Paris Elçisi Münir Paşa, Mithat Paşa'nın torunu Kemal Mithat, Refik Halit Karay'ın ağbeysi Darphane Müdürü Hakkı Halit, Reşit Saffet Atabinen (sonradan Lozan Konferansı genelyazmanı), Mısırlı Prens İbrahim Hilmi Paşa —bu ne kadar çok prens—, Çorluzade

Aziz Esenbel, Yakup Kadri, *Tanzimat, Teşkilât, Takdirat, Tenbihat* ve *Tesisat* gazeteleriyle İttihat ve Terakki'ye kafa tutan Lütfi Fikri ve Arnavutlukta siyasal roller oynayan Esat Toptani Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı'nda İsviçre'yi şenlendirenler arasında olduğunu yazar.

O günlerde sütle beslenen bir başka göçmen daha vardır İsviçre'de: Lenin. Ama o, Prens Sabahattin gibi, doğma büyüme et düşmanı değildir. Yalnız yazdığı kitap üzerindeki düşüncelerini toparlayabilmek, onların zaman içinde olgunlaşmasını sağlayabilmek için sessiz ve ucuz bir yere gelmiştir. Zürich yakınında Sankt Gallen kantonundaki bu sessizlik yuvası dağlarla çevrili bir sağlıkevidir. Ama verilen yemek de hastalara özgüdür: sabah kahvaltısında şekersiz sütlü kahve, tereyağlı ekmek ve peynir, öğle yemeklerinde rendelenmiş peynir ve sütten yapılmış bir çorba, ikindide yeniden sütlü kahve, akşam yemeğinde ise başka bir sütlü kayıntı.

1917 Şubat İhtilâli patlak verdiği vakit Lenin Zürich'te, Limmat nehrinin hemen arkasındaki eğri büğrü sokaklardan birinde bir kundura tamircisinin evinde oturmaktadır. Sabahın dokuzundan on ikiye değin şehrin kitaplığına kapanıyor, saat birde yeniden oraya dönerek akşamın altısına kadar, kendisine yararlı olabilecek kitaplar üzerinde çalışıyordur. Kimsenin dikkatini çekmemek için de Rus sığıntılarından biraz beride duruyor, sessiz bir yaşam sürüyordur. Sonradan Lenin'in o günlerini anlatacak olan Stefan Zweig şöyle diyecektir:

— Haber alma ajanları sadece çok konuşan adamlara dikkat ettikleri ve çok okuyup çok öğrenen, köşesine çekilmiş insanların, dünyanın ihtilâle sürüklenmesi konusunda en tehlikeli rolü oynadıklarını bilmedikleri için, eskicinin evinde oturan bu önemsiz adam üzerine hiçbir bilgi toplamazlar.

Zürich'te o yıllarda edebiyat alanında ihtilâl yapacak bir başka ünlü daha yaşamaktadır. Dadacılıkla edebiyatı kökünden sarsmak isteyen —edebiyat sanki kökünden çıkarılırmış gibi— bu adam, Tristan Tzara, 8 şubat 1916 günü, Zürich'te, *Café Terrasse*'ta, ilk kez *dada* sözcüğünü ağzına almıştır. O vakitlerde Lenin, Tzara'ya göre de önemsiz bir kişidir. Dadacılar Kralı, onunla kahvede satranç oynar ama, masanın başına, ne gibi bir adamla çöktüğünün bilincinde değildir. Öte yandan, Tristan Tzara'nın da Lenin üzerinde etki yaptığı söylenemez. Ama Lenin, İsviçrelilerin dürüstlüğü karşısında çarpılmıştır. Bu dona kalma öyküsünü bize Lenin'in karısı

Nadejda Krupskaya anlatır. Çünkü kocasından önce çarpılan da o olmuştur. Öykü şöyledir:

İsviçre et getirtmekte güçlüklerle karşılaştığı için Hükümet, günün birinde, halkı haftada iki gün et yememeye çağırır. Ama kasaplarda yine de her gün et satılmaktadır. Bir akşam, Bayan Krupskaya, kasaptan etini almış, eve gelerek yemeğini vurmuştur. Gaz ocağının başında oyalanırken sofaya çıkan evsahibesi Bayan Kamerer'e Hükümetin çağrısına halkın uyup uymadığının nasıl denetlendiğini, bu iş için evlerin çevresine gözcüler mi dikildiğini sorar. Evsahibesi bu hiç beklemediği soru karşısında şaşırır. Karşılığı şöyle olur:

— Denetlemeye gerek yok ki... Bu konuda güçlüklerle karşılaşıldığı bir kez yayınlandı. Bu yeter. İşçiler et yenmiyecek günlerde et yemez. Bunu yapsa yapsa kentsoylular yapar.

İsviçrelilerle ilgili bir dürüstlük davranışına da bizim Ahmet İhsan tanık olmuştur. *Servetifünun* gazetesinin yöneticisi Zürich'e ayak bastığı gün, İstasyon Caddesinde, bir sürü sarraf dükkânı görmüş, birine girerek cebindeki Alman ve İngiliz liralarını İsviçre parasıyla değiştirmiştir. Öğle yemeğinde paralarını saydığı vakit şaşırır:

— A, yüz frank fazla!

Yine sarrafa giderek para fazlasını geri çevirmek istediğinde sarrafın kendisine verdiği yanıt aklını bütün bütüne karıştırır:

— Gerçi biz size para bozduk ama, fazla verdiğimizi bilmiyoruz. Alamayız.

Ahmet İhsan Hamburg'ta da Almanların düzen sevgisine vurulmuştur. Otele gitmek için seslendiği arabacı kendisini orada görevli bir polise gönderir. Polisin elinde iki ufak değnek vardır. Değneklere mumların dibindeki damlalıklar gibi, tenekeden, ortası delik ufak yuvarlaklar geçirilmiştir. Polis bizim gezgine iki atlı araba mı, tek atlı araba mı istediğini sorduktan sonra, değneklerin birinden çıkardığı halkayı verir. Halkanın üzerinde bir numara vardır. Bu bineceği arabanın numarasıdır. Ahmet İhsan arabacıya otelin adını söyleyince, o da ücretin bir buçuk mark olduğunu açıklar ki bu, bizim Mösyö Turist Türk'ün keyfini bütün bütüne artırır.

Almanya üzerine bir övgü de, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlara tutsak düşüp Alman çiftliklerinde çalışan bir Rus erinden gelir:

— Almanlar her şeyi ne kadar iyi düzenlemişler, bir ekmek kırıntısını bile boş yere harcamıyorlar.

1763 yılında Berlin'e Türk elçisi olarak gelen Ahmet Resmi Efendi de Prusya Kralı Büyük Frederik'in memleketinden dışarı para gitmemesi için Saksonya kristal ve porselenlerini yasakladığını yazar. Ama Prusyalılar cam eşyalara, cam odalara pek düşkündürler. Kral onların bu yanlarını doyurmak için de Saksonya'dan usta getirterek yepyeni bir cam sanayii kurmuştur.

Şu gerçek ki, Almanlar, İsviçreliler, ya da belli bir uygarlığa erişmiş öteki Avrupa ulusları bugünkü çizgilerine direnmeleri, zorluklara ve yoksunluklara katlanmaları ve de çalışmaları yüzü suyuna ulaşmışlardır. Yollarını da bilim ve teknik aydınlatmıştır.

Burada yine dikkat isterim. Türkler de Tanzimat'tan bu yana özgürlükçü ve çağdaş bir toplum olmak, yani Batılılaşmak için pek çok istek ve çaba göstermişler ama Batılılaşmak için ne yapmak gerekeceğini kestirememişlerdir. Kestirenlerin çoğu da ya başka uluslara öykünmekten kurtulamamışlar, ya da memleketteki bağnazları ürkütmemek için —Türkiye'de birilerini ürkütmemek eğilimi pek yaygındır— Batılılaşmayı İslamın temeline oturtmaya çalışmışlardır. 1913 yılında Sadrazam olan ve Enver Paşa'nın olupbittileri karşısında görevinden çekilen Prens Sait Halim Paşa da —al bir prens daha— bunlardan biridir. Paşa (1863 - 1921) *Meşrutiyet* adlı kitabında, her şeyden önce, aydınlardan yakınır. Bunlar, sözde bilimsel ilkelere sarılmaktadırlar. Paşaya göre, başka ulusların çokluk pek pahalıya mal olan siyasal deneylerinden kılını oynatmadan yararlanmak pek çekici bir şeydir. Ama Batı'nın düşünce biçimi ve ruh durumu ile Doğu'nun düşünce ve ruhu arasında ortak noktalar pek azdır. Asıl imrenilecek şey, Batı'nın çalışma üslubu, eğitim yöntemi ve yurtseverliğidir. Batı uluslarının her biri, başkalarının çalışması ile değil, kendi alınterleriyle ilerlemişlerdir.

Gelgelelim, Prens Sait Halim bu gözlemlerle yetinmeyecek, Batının çağdaş uygarlığa yükselebilmesinin nedenini onun Hristiyanlığa dört elle yapışmasında görecektir. Bu da onu, Türkiye'de başlıca sorunun iyi Müslüman yetiştirmek olduğunu savunmaya iteleyecektir.

II. Meşrutiyet düşünürlerinden Arşimet Satı'ya (Satı El Husri) gelince, o da tam bir Batıcı olduğu halde, zaman zaman çağdaşlaşmanın İslamlıkla çatışmadığını söylemek gereğini duyar. Arşimet Satı'ya (1884 - 1952 sonrası) göre Türkler'in Batılılar karşısında geri kalmasının nedeni tembellik, direnme ve direşme (sebat) eksikli-

ğidir. Ama bu olumsuz davranışlar İslamlıktan değil, alışkanlıktan gelir. Alınyazısının Tanrıca önceden belirlendiğine dayanan İslam inancı bile Türklerin ilerlemesine engel olacak nitelikte değildir. Kaldı ki bu inanç (kaza ve kader inancı) öteki dinlerde de rüzgârını üfürür.

İttihat ve Terakki kurucularından ve ilk Türkçülerden Hüseyinzade Ali (1864 - 1942) de Batılılaşma ile İslam hümanizması arasında hiçbir çelişki bulmaz. «Türk 13 yüzyıl İslam hümanizması ile yoğrulmuştur, bu etkiyi atamayız.» der.

Bunlara karşılık Rıza Tevfik (1869 - 1949) Batıya, İslam dinine bel bağlamayan bir açıdan bakmak ister. Ama o da tuttuğunu koparır ve savaşkan bir Batı insanı özlemine kendini çokça kaptırır. Ona göre bütün bunalım Doğu'nun bu insan tipini tanımamış olmasından gelir.

Doğrusunu söylemek gerekirse, Türkiye'nin nasıl kurtulacağı, nasıl kalkınacağı üzerine laf kesenler ibadullahtır. Belki bunlar arasında Prens Sabahattin'e ayrı bir yer ayırmak doğru olur. Çünkü o konuya bilimsel bir açıdan yaklaşmıştır. Sabahattin Bey bilimsel çözümleme ve toplumsal yasalara dayanmayan genel kuramlarla bir memleketin düzelmesine olanak bulunmadığını açıkça söylemekten çekinmez. O, memleketimizin tembel bir eğitim yaratan bütüncü yapıdan (formation communautaire) ayrılarak etkin bir eğitim kaynağı olan bireyci yapıya (formation particulariste) geçmesi gerektiği kanısındadır. Çünkü bütüncü yapıya göre düzenlenmiş toplumlarda —Doğu'daki toplumlar hep böyledir— insanlar kendilerine güven duymazlar. Bunlar sadece bağlı oldukları aile, topluluk, parti ya da hükümetten medet umarlar. Oysa, bireyci yapıya kucak açan topluluklarda insanlar kişisel girişimlere el atacak, kendi başlarına iş kuracak niteliktedirler. Ama bunun için merkezci olmayan bir yönetime (adem-i merkeziyete) de gerek vardır. Bu türlü bir anlayış Osmanlı İmparatorluğunun yönetimsel yaşamını yalnız bir şehre bağlı olmaktan kurtarabileceği gibi, bölge işlerinin en yetenekli kişilerce yürütülmesine de olanak sağlar. Üstelik bu, yurttaşların yönetme yeteneğini de artırır.

Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? adlı kitabında Sabahattin Bey (1877 - 1948) şunları da söyler:

— Toplumsal olaylar bir bilimsel yöntemle çözümlenerek aralarındaki ilişkiler anlaşılmadan, çeşitli toplumların sınıflanması yardımıyla, Batı Avrupa'dan öbür bölgelere yönelmiş toplumsal akımın niteliği belirlenmeden, kısacası, «Science Sociale» buluşlarından ya-

rarlanılmadan işlerin düzeltilmesi için bir ana doğrultu bulmak ve toplumu o yola sokabilecek etkenleri görmek olanağı yoktur.

Ama ne var, Sabahattin Bey'in bu düşünceleri zamanında çok eleştiri almıştır. Hele onun merkezdışı yönetim üzerine söyledikleri büyük saldırılara uğrar. Cenap Şahabettin (1870 - 1934) merkezdışı yönetimin her ilde yeni bir Abdülhamit yetiştirmekten başka bir işe yaramayacağı görüşünü savunur. İttihat ve Terakkiciler ise bunun İmparatorluğu parçalamak anlamına geldiği üstünde direnirler.

Cenap, buna karşılık, Prens Sabahattin'in kişisel girişim düşüncesini küçümsemez. Yalnız bu girişimlerin başarıya ulaşabilmesi için ticareti yeğleyecek gençlerin «cereyan-ı iktisadi»yi öğrenmeleri koşulunu öne sürer. Doğrusu Cenap, Türkler'in fizik, tıp, doğabilim, dirimbilim, ve sanayi alanlarında hiçbir şey yapmadıklarına inanır. Gerçi 1912 yıllarında:

— Bizim kadar dört yılda ilerlemiş ulus yoktur. diyenler de vardır ama Cenap bunların hiçbir şeyden çakmayan ya da İttihat ve Terakki'ye körü körüne bağlanmış bulunan kişiler olduğunu bilir. Ona göre tek ilerleme cinayet tarihimiz alanında olmuştur. Nasıl olmasın ki, arkadaşını çarşı içinde bıçaklayan öğrenci kızlar, cinayet için zaçyağı kullanan kadın katiller o yılın İstanbul ufkunu doldurmaktadır. Batılılaşma sorunu üzerinde duran düşünürlerden biri de Ziya Gökalp'tir. Gökalp, uygarlıkların dinle bir alış verişi olmadığına inanır. «Bir Hristiyan uygarlığı olmadığı gibi, bir İslam uygarlığı da yoktur.» diyecektir. Doğu ve Batı uygarlıklarının kaynaklarını aramak isteyen bir insan, bunları İslam ve Hristiyan dinlerinde değil, başka yerlerde aramalıdır.

Gökalp uygarlıkların, kültürlerden de ayrı bir şey olduğu düşüncesindedir. Uygarlık birçok toplumları içine alabilir ama kültür tek bir topluma bağlıdır. Bir başka deyişle uygarlık uluslararası bir nitelik taşır, kültür ise ulusaldır.

Gökalp Japonlar'ın dinlerini ve kültürlerini değiştirmeden Batı uygarlığına girdikleri üzerine parmak basarak bir Türk'ün «Türk ulusundanım, İslam ümmetindenim, Batı uygarlığındanım.» demesinin yanlış olmayacağına işaret eder. İlk olarak *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* yapıtında bu düşüncelere değinen Ziya Gökalp Batı uygarlığına da hiçbir biçimde arka dönmek istemez. Bu konuda şöyle diyecektir:

— Yalnız bir kurtuluş çaresi vardır ki, o da bilimlerde, sanayide, askerlik ve hukukta Avrupalılar kadar ilerlemektir, yani uy-

garlıkta onlara eşit olmaktır. Bunun için tek bir çare vardır: Avrupa uygarlığına tam bir biçimde girmek.

Yazarımıza göre Tanzimatçılar da bu gereği duyarak Avrupa uygarlığını almaya kalkışmışlardır. Ama onlar birbirine karşıt iki uygarlığın uzlaştırılamıyacağını düşünemediklerinden Doğu uygarlığı ile Batı uygarlığını birbirine katmışlar, ondan bir kültür karışımı elde etmek istemişlerdir. Bu da onları yanılgıdan yanılgıya sürüklemiştir.

Türkçülüğün Esasları yazarı Avrupa uygarlığına yöneltmekle Maarif sorununun da kökten çözümleneceği düşüncesindedir. Ona göre eğitim sorunu, uygarlık sorununun bir parçasıdır. Oysa memleketimizde halk, medreseliler ve mekteplilerden oluşan üç ayrı tabaka, üç ayrı uygarlık, üç ayrı eğitim vardır. Bunlardan sadece mektepliler Batı uygarlığından yararlanmaktadır. Bu üç eğitim yöntemini birleştirmedikçe gerçek bir ulus olmamıza olanak yoktur.

Burada biraz soluklanalım. Çünkü daha Sarıklı İhtilâlci Ali Süavi'den de açacağız. Süavi, Türk maarifi için şunları söyleyecektir.

— Maarif demek bizim gibi bir takım eski terimlerin boş gürültüsünü bellemek sanılırsa sanatların gelişmesine olanak yoktur. Bunun gibi, maarif demek birtakım güzel sözler ve cümleler öğrenip bununla yeni rütbeler ve maaşlar almak sanılırsa ilerleme olmaz.

Ali Süavi (1839 - 1878) bundan bir yüzyıl önce Türkiye'nin çağdaş uygarlık seviyesine yükselmesi için çok geçerli konulara değinmiştir. Lâiklik düşüncesini ortalara ilk savuran da odur. Hilmi Ziya Ülken *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* adlı kitabında onun için şöyle der:

— Namık Kemal ve Ziya Paşa, Yeni Osmanlı Devleti'nde şeriata dayanılmasını istiyorlar ve fıkhı savunuyorlardı. Ali Süavi ise dünyanın dinsel yasalarla yönetilmesine karşı çıkıyor ve laikliği savunuyordu.

Ali Süavi, Hilmi Ziya'nın demesince, halifeliğe de saldırmıştır. «İslam Devletlerinde Siyasî Kudret» adlı yazısında Süavi, Peygamber'in halife diye bir vekil bırakmadığını ve hiç kimsenin Peygamber'e vekil olmak savında bulunamıyacağını öne sürmüş ve Halife ünvanının yalnız Hazreti Ebu Bekir'e ait olduğunu söylemiştir. Hilmi Ziya onun için şunları da yazar:

— Süavi hükümdarlık yönetimine (monarchie) de saldırdı ve açıkça cumhuriyet düşüncesini savundu. Osmanlı Devleti'nin baş-

langıçta cumhuriyete benzer bir çeşit yönetimi olduğunu, başkanının aşiretçe seçildiğini, mutlak yönetimin sonradan meydana çıktığını söyler.

Sarıklı İhtilâlcimiz Arap harflerinin bırakılarak Latin harflerinin alınması üzerinde de durmuş ve Batı uygarlığını yaratan kitapların Türkçe'ye çevrilmesini önermiştir. Ne yazık ki, çocukları Süavi'yi bilgisizlik, düşünce hercailiği, yağcılık ve cücelikle suçlar. Namık Kemal bir dörtlüğünde onu şöyle hırpalayacaktır:

Süavi dedikleri o küçük adam;
Paris'te oturmuş, yanında madam;
Biz onu adam sandık, o da mı cüdam?
Aman yalnız kaldı Mustafa Paşa!

Tarihçi Abdurrahman Şeref ise «Yeni Osmanlılar ve Hürriyet» adlı yazısında Süavi'ye şöyle çamur atar:

— Mithat Paşa'ya karşı olmakla Paşanın İstanbul'dan Avrupaya sürülmesinde Basiret gazetesine birtakım yazılar yazmış ve bu yolla Padişahın gözüne girmişti.

Ne var, Abdurrahman Şeref'in Ali Süavi karşısında nesnel bir tutumu olduğunu söylemek çok zordur. O, Süavi'yi boyuna yere çalmaya çalışır. Kapalıçarşı'daki Kapamacılardan aldığı hazır giysilerle Süavi'nin zibidiye benzediğini sık sık yinelemesi bunun açık bir tutamağıdır.

Hilmi Ziya Ülken, Abdurrahman Şeref'in sözlerinin gerçeğe uymadığı üzerinde durmuştur. Ona göre, Süavi: «Bu, bütün zorbaların şimdiye değin yaptıkları işti; bu, peygamberlere de yapılmıştı. Yasa, Türkleri yurtlarından kovma yetkisini yalnız padişaha vermişti, ya bakanlara da verilseydi, o zaman Türkler'in hali ne olurdu?» derken Mithat Paşa'yı değil, Abdülhamit'i karalamaktadır.

Gerçi, Mithat Paşa'nın arkasından yazılan bu yazılar —Mithat Cemal Kuntay bunlara pis yazılar der— Paşaya karşı kimi haksızlıkları da taşımıyor değildir. Yalnız, unutmamalı ki Süavi yüzdeyüz bir özgürlükçüdür. O bu yolda ödün verecek, sağa sola bahşiş dağıtacak adam olamaz. Mithat Paşa'yı da 1876 Anayasasında padişaha istediği kimseyi yurt dışına sürme yetkisi veren maddeyi —113. madde— kabul ettiği ve yarkurula da kabul ettirdiği için bağışlamayacaktır.

Bu kesindir: Süavi bağışlamaz. O, Yeni Osmanlıları Avrupa'da toplayan, onları Saray'a, zorbalığa karşı savaşmakta bir araya getiren Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa da Babıâli ile anlaşıp İstanbul'a

dönünce, onu da hemen Yeni Osmanlılar topluluğundan kovdurmuş ve bunu gazetesinde ilân etmiştir. Ayni şeyi Namık Kemal'e de yapar. Namık Kemal İstanbul'a dönmeye evet dediği vakit ayni sert ve acımasız eleştiriyi ona da yöneltir. Bu, belki Mısırlıya yapılandan da ağırdır:

— Kemal Bey elinde bulunan Hasan Paşa mektubunun içinde yazılanlara dayanarak İstanbul'a ayak basar basmaz doğruca Zaptiye Müşirine yüz sürerek pazarlığı uydurmuş olduğundan kendisinden çekinilmesi yurttaşlara hatırlatılır.

Sözün kısası, Ali Süavi'nin şu ya da bu kusuru onun ilerici düşüncelerini ortadan kaldıramaz. Süavi öyle kolay kolay yetişecek aydınlardan değildir. Bunu kendi de bilir. Bildiğini de şu sözlerle ortaya koyar:

— 800 yıl sonra Gazali arandığı gibi, elbet bir gün Süavi'yi arayanlar da çıkacaktır.

Benim kötü usuma kalırsa, bütün bu düşünürlerin, bu yazarların, bu paşaların ortaya attığı düşünceler Türkiye'nin kurtulmasına, Batılılaşmasına yetmemiştir.

Burada üçüncü bir kez dikkat isterim.

Batılılık ne Doğu'da, ne de Batı'dadır.

Onu arayacaksak dışarıda değil, kendi içimizde aramalıyız.

Biz:

—Batı benim! Benim yaptığım şey güzel ve yararlı ise batılıdır! diyebiliyor muyuz, diyemiyor muyuz? Diyebildiğimiz gün bir şeyler yaratabilecek duruma geliriz. Bunun için öyle insanüstü bir güç de istemez. İşlerimizi sağlam bir sağduyuya ve şaşmaz bir usa göre ayarlamak yeter de artar bile.

Demek oluyor ki, başarıya ulaşmanın, ilerlemenin, kalkınmanın ilk adımı düşünmektir. Külâhını önüne koyacak, başını iki elinin arasına alacak ve düşüneceksin. Kafanın suyunu iyice sıkmadan ne Batılıların katına yükselebilir, ne de onları aşabilirsin.

Nedir, «Batı benim!» demekle de iş bitmez.

Çünkü Türkiye bununla da silkinemez.

Türkiye'nin kurtulması, kalkınması için birtakım zorbaların, her türlü işten ellerini eteklerini çekmeleri de gerekir.

Ama bu da bir çözüm biçimi değildir.

Bir de kendini beğenmişler, kendilerinden başka kimseyi sevmeyenler, yani ekin itleri de raflara kaldırılmalıdır. İlhan Tarus bir öyküsünde ekin itlerini şöyle anlatır:

— Anadolu'da kimi köpekler, ekili tarlalar içinde gezip oynaş-

mayı çok severler. Ama başakların kılçıkları boyunlarına, yüzlerine, gözlerine batmasın diye, tarlanın içindeyken, kafalarını yukarı kaldırıp öyle giderler... Boyunları buna alıştığından mı, yoksa bu vaziyet hoşlarına gittiğinden mi nedir, tarla bittikten ve düzlüğe çıktıktan sonra dahi, bazan saatlerce, bazan da günlerce, öyle, kafaları yukarda yürürler. Köylü bu boynu tutuk köpekleri hemen tanır: Ekin iti.

Ama ekin itlerinin toz edilmesi de yetmez.

Bir de kendi resimlerini, çalıştıkları odada, tam karşılarına asan genel müdürler, genelyazmanlar da alandışı bırakılmalıdır.

Ne ki iş yine de bitmez. Bir de kıskanç köpeklerin dişleri sökülmelidir. Çünkü ünlü ahlâkçı Kınalızade Ali Efendi kıskançlık için «Bundan büyük küstahlık olur mu?» der.

Ama kıskançlığın yitmesiyle de her iş kotarılmaz. Bir de bayram olup olmadığına bakmadan ellerini öptürenleri salamuraya yatırmak gerekir. Gerçi Kınalızade elini öptürenler için hiçbir şey dememiştir ama bunlar da kıskanç köpekler kadar tehlikelidir. Bir kez, el öpme pantalon ütüsünü bozar. Sonra eldeki yüzükler, ufff, dudakları çizer.

Ne var, elini öptürenleri oyundan çıkarmak da yetmez. Bir de çok yiyen ve çok içenler beride tutulmalıdır. Çünkü çok yemek ve çok içmek kıskançlıktan büyük bir küstahlıktır. Kaldı ki haber de gelmiştir: Çok yemek anlayış ve aklı giderir.

Adı unutulmuş bir zahit şöyle diyecektir:

— Dünya gözünde büyük bir tad olan şeyleri yiyip içerek dirlik düzenliğimizi bozmanın, sonra da iyileşmeye çalışmanın, sonra da kazurat yoluyla temizlenmeye çabalamanın âlemi yoktur.

Şu gizli kalmasın ki, Türkiye'nin kurtulması, Türkiye'nin kalkınması, Türkiye'nin çağdaşlaşması yalnız yazarların kafa patlatmalarıyla da olmaz. Yurttaşlarımız da, siyasa adamlarımız da bunu istemelidir. Çünkü bir işin üstesinden gelmek için ilkin o işin üstesinden gelmeyi istemek gerekir. Bu yolda, belki baş döndürecek, göz kamaştıracak şeylerden uzak durmak da gerekir ama, ne yapalım bunun başka bir yolu yoktur.

1493 yılında Amerika'yı su üstüne çıkarmaya giden Kristof Kolomb Kanarya Adaları'na gelince oranın valisi Dona Beatrice Peraza'ya tutulmuştur. Hani Dona Beatrice de öyle kolay kolay raslanacak güzellerden değildir. Onun çekiciliği İspanya Kralı Ferdinand'ın da başını döndürmüştür. Nedir Kolomb, Beatrice'e takılıp kalmak yerine yolunu sürdürmeyi yeğlemiş, çok rezillikler çekmişse de sonunda Amerika'sına kavuşmuştur.

beyaz kehribar

•

refik durbaş

Mercan yokuşunda ahşap han odası
taş parçaları, kömür tozu, iplikler, el tornası
benzi solmuş gençliğim
küf kokusu: geldiğim gün pencerenin pervazına astığım ayna
loş
karanlık resimler: ömrü tavan arasında geçmiş uykunun resmi
acemi yürekte kül bağlayan gurbetin resmi
sıvaları dökülmüş özlemin resmi
ince uzun
gülmeyi unutmuş yüzüm
avuçlarıma sığmayan bir hüzün
Sabah ezanıyla fırlıyorum yataktan
bir kadın akşamdan kalan çamaşırları topluyor balkonda
çiy düşmüş kaşlarının arasına
bir çocuk elinde gazeteler: köşeyi döner dönmez aydınlanıyor kentin
yüzü

sesi alıp gidiyor gecenin zifirini
cama vuran ışıkta saçlarını tarıyor bir güvercin
bir vapur düdüğü gölgesini düşürüyor gökyüzünden
bir bulut elini yüzünü yıkıyor evlerin
bir rüzgâr usulca söndürüyor ufkun kandilini
usta gelmeden tozunu almalı tornanın, bıçakların, anıların
hiç iz kalmamalı dün geceki rüyadan
geldiğim günden beri öylece duruyor testide su
testinin suyunu değiştirmeli
geldiğim günden beri öylece duruyor duvarda Kraliçe Süreyya

Aşık Veysel
Hazreti Ali: cenge durmuş Kan Kalesi önünde
usta gelmeden tozunu almalı resimlerin bir de gençliğimin
geldiğim günden beri duruyor anamın mektupları koynumda
bir acılı türkü
bin gurbet
rezil dünya
usta gelmeden tozunu almalı kederin ve özlemin
bir de benzi solmuş gençliğimin
Çay hazır, ekmek sıcak, gün başladı mı usta
sokaklarda gürültü kıvılcımları
az zeytin, az ekmek, kürt böreği, çay hazır
çok insan, az uyku, örümcek bağlamış bir gün daha
az sevinç, az umut, ekmek sıcak
usta başım dönüyor gün başladı mı
kızlar geçiyor gözlerimin içinden: overlokçu, ütücü, ilikçi
ellerinde naylon torbalar, renkli gazeteler
düşleri yarım kalmış
soluk
usta başım dönüyor bakamıyorum kızlara
çay hazır
tozunu aldım acının, hüznün bir de rüzgârın
ekmek sıcak
siparişleri götüreyim mi
ibrişim kalmamış
gün başladı mı usta
dönüşte uğrarım bileyciye, daha yeni verdim bıçakları
Gün başladı, şimdengerû eyvah bana vah bana

Gün başladı, serçeler
birer birer kayboldu gül harmanında ufkun
— Bu iş akşama kalmaz biter usta

Gün başladı, ey rüzgâr
nereye götürüyorsun dizinde uyuduğum geceleri
— Bu iş akşama kalmaz biter usta

Gün başladı, havalandı güvercinler
yüzünde bulutlar yeşermiş bir genç kızın memeleri arasından
— Bu iş akşama kalmaz biter usta

Şimdengerû eyvah bana vah bana
Mercan yokuşunda ahşap han odası
taş yontuyorum tesbihe, yıllardır yüreğimde damıtarak öfkeyi
alnıma düşmüş perçemi özlemin
alnıma düşmüş bıçak sapı, gerdanlığı, muskası özlemin
kuşluk vakti semaverinde demlenen özlemin
gün batımında yer sofrasında bölüşülen özlemin
Yıllardır ne muska ne gerdanlık
bir avuç taş: kan, ter ve kehribardan
muska ki tövbenin sesiyle bezenmiş her âyeti
gerdanlık, ablamın çeyiz sandığında küflü bir resim
ve çeliğinde nakışlar yok artık Suvazlı bıçakların
mapusa düşeli beri ağabeyim
Tesbih yontuyorum acının madeninden
her bir danesi gözbebeğim kadar
ipliği ibrişimden
simsiyah
mavi damarlı, narin, deseni hüzne ayarlı
— Bu iş akşama kalmaz biter usta
Bir elim tornanın karanlık çarkında kör alev
bir elim bıçağın ucunda saçları ağarmış rüzgâr
ne muska ne gerdanlık
tesbih diziyorum sabah yelinde saman savurur gibi
orak biçer gibi güz harmanında
tere kesmiş her yanım
kan
sızıyor ağzımın punarından
gün ikindiye devrildi sevincim nerde usta
kederim nerde
sevdüğümün saçları gibi ibrişimler
diziyorum diziyorum bitmiyor
sabır diyor siyah gözleri
bir ilmek bir ilmek daha
ipten taşıyor dane
yürekten sevda taşıyor
hicrana kesmiş her yanım
gurbete kesmiş
alnımın çatısından
trenler
geçiyor durmadan

sılam nerde usta
gurbetim nerde
Ay çıkmış davarları suvarmışım yıldızlar doluşmuş gözlerime
kanat çırparak süzülüyor başımın üstünden akşam rüzgârı
Avucumun içinde tesbih daneleri, aklımda Horasan'dan bindiğim tren
(Yine daldın diyor usta, gün devrildi kim yontacak bunca taşı)
Kuytu bir güz akşamı, kaç yıl önceydi
siperliği erimiş bir kasket, üçüncü mevki bir bavul: tahtadan
yeri yurdu belirsiz bir bilet
yeri yurdu belirsiz bir heyecan
ağır
dört gün dört gece
ağır gidiyor tren, bacımın ağladığını görüyorum yaşmağının altından
bir beyaz mendil anamın elinde
dört gün dört gece

Kuytu bir güz akşamı
ağabeyim de mi böyle bir trenle gitmişti İzmir'e usta
«Bilader, elbet Oltuluyuz. Taş işlemek baba sanatı. Taşı tesbihe,
bıçak sapına, yüzüğe, gerdanlığa, küçük küçük heykellere yontmak
bizim işimiz. Erzurum'da Mustafa Şeyhler camisinin şerefesindeki
yarım batıya dönük güneş saatini dedem yapmış. Hani Ahmet Celal'le
ilk kez Erzurum'a gittiğimizde görüp de hayran kaldığın Fizo Baba'nın
evinin ön yüzünü kaplayan süsleme taşları da. Öyle
derler. Bilirsin dayımın Taşmağazalar'daki dükkânını. Yalnız tesbih
üzerine çalışırdı. Acem Şahına, Yemen Kıralına tesbih bu dükkândan
giderdi. Hacılar Hanına inen kervanlar ilkin dayımın dükkâna
uğrardı. Atalarım ki taşın her türlüsüne hükmetmiş ben neden
hükmetmiyeyim deme. Bilader bil ki artık taş yontmada iş yok.
Bereketi tükendi. Dayımın sonunu biliyorsun. Taşın da gâvuru çıktı.
Gömleğin naylonu gibi, çarığın lastiği gibi taşın da şimdi camı
var, mikası var, bekalit mi neyi var artık. Zifti döküyorlar yüzüğün
kaşına anla bakalım taş mıdır nedir. Cemşid'in Ali Alamanya'da.
Ben fırıncılık yapacağım gayrı. Bıktım usandım.
Ya kapağı atmalı Alamanya'ya ya...»
Yine daldın diyor usta, gün devrildi kim yontacak bunca taşı tesbihe
En iyisi fırıncılık, yak ateşi geç karşısına
nar gibi ekmekler
pirina
palamut

odun talaşı: genzime yapışmış gitmiyor kokusu
usandım soğuktan, zalım ayazdan

Sabahtan erken girersin hamura, her yanın un
su buz gibidir, hani bilmesen sanki Erzurum'dan bir punar
tekne desen deryalar kadar
yoğur
saçlarını örer gibi yağmurun
yoğur
taşsın çağlayanları bereketin
yoğur
bir bayram sabahı elini öper gibi ananın
ölçülü koy tuzunu ama
Gün ışır birazdan, hamur hazırdır, radyo açılmıştır
dudağının ucunda bir türkü
geçersin küreğin başına
akşamdan beri yanıyordur ocak
sanki irem bağı, gir içine bağdaş kur otur
çevrende elvan elvan çiçek açmış ekmekler
koy binite topak topak hamuru
salla
hele ramazansa peynirli kıymalı pide
güveç, güllabi, baklava
peksimet

Yapışmış genzime gitmiyor kokusu
Öyle midir dersin usta?
Kuytu bir güz akşamı, kaç yıl önceydi
(Yine daldın diyor usta, gün devrildi kim yontacak bunca taşı)
avcumun içinde boynu bükük bir mendil
kumaşı gözyaşından dokunmuş bir mendil
bar tutarkan gelinlere savurduğum mendil
kar mı yağmur mu belli değil, ağır ağır uzaklaşıyor tren
başım askere bağlı
mapusta ağabeyim
anam
kar üstünde can vermiş bir serçe gibi
öyle sessiz ve kendinden habersiz

Tren hızlandıkça büyüyor elleri, yalnız elleri
yüzünden boşalan bir hüzün seli

yitiyor gözbebeklerimde
Bıçağa vuruyorum taşı
usul usul dönüyor tornanın kolanı
bıçağın hası Sıvaslı ustaların çelik hamurundan, öyle mi usta
kolu çevirdikçe eriyor taşın yüzü
ve tükeniyor dermanım
bir avuç kömür tozu
silmek için kirini, pasını, karanlığını taşın
kömürün hası Zonguldaklı işçilerin alınterinden, öyle mi usta
sildikçe parlıyor taşın yüzü
ve tükeniyor dermanım
bir çanak su
arıtmak için taşı hüzünden kederden ışıl ışıl bir sevince
suyun hası bizim ordan, Kargapazarı dağında bir kaynaktan, öyle mi usta
yudukça can geliyor taşın yüzüne
ve tükeniyor dermanım
Bu iş akşama kalmaz biter usta
Kuytu bir güz akşamı, kaç yıl önceydi
(Yine daldın diyor usta, gün devrildi kim yontacak bunca taşı)
dağların kaşları arasından geçiyor tren
ırmak tünellerinden
kuş sürüleri içinden geçiyor, göllerin uykulu yüzünden
— Kapağı Alamanya'ya atamadık bilader
bir yıl Ankaralarda sürttüm
on aydır da burada, İzmir'de bir fırındayım
hiç bir hakkımız yok
sigortamız yok
iş güvenliğimiz yok
sendikamız yok
kaydımız yok
iznimiz yok
fazla mesaimiz yok
adamlığımız yok

Şimdengerû eyvah bana vah bana
Rüzgârın atına binmiş gidiyor tren
koyunlar kuzulamış
köyler bomboş: davarlar, çocuklar, çadırlar yaylada
yağmur yağıyor kentlerin çatısına
anam lavaş ekmeği sarmış mendilime
kete

taze lor, cücüğü gövermiş soğan
— On aydır çalışıyorum burada, İzmir'de bilader
sendika yoktu
örgütlendik, and verip el ele kavuşturduk
baş vurduk işverene
sözleşme,
ardından tehdit
toplantı, dayanışma
ardından yıldırma
hak dedik, alınterimiz, iş gücümüz, geleceğimiz, onurumuz
ardından fitne fesat
direniş, topluca işi bırakma, yürüyüş
ardından cop,dayak, işkence
Işık bulutları içinden geçiyor tren, karanlığın beşiğinden
sevinç mi tasa mı bilinmez
cama dayalı alnım
gün indi inecek
dilimin ucunda bir türkü: Leylâ Nur'un sesinden

«Direksiyon elimizde
ne varsa dilimizde
sen darılma kara gözlüm
fesat yok kalbimizde

Küçük yaşta yollara atmış bizi felek
sen hancısın biz yolcuyuz sevda nemize gerek
hayat yolu karanlıktır gel yakalım farları
şoförleri efkâr basar yollarda akşamları»
Soluk almadan uçup gidiyor tren bir dağdan bir dağa
bir ovadan bir ovaya
bir buluttan bir buluta
biri saz çalıyor gözleri sılada
biri kasketini örtmüş yüzüne derin hülyalarda
Samsunlu hoca durmadan namaz kılıyor: hak saklasın belâdan
bir asker mektubunu okutuyor gar bekçisine
mektup
açmış kollarını savruluyor gecenin dehlizinde
— Dün Konak meydanında başlayan yürüyüşümüzü Basmane'ye gelmeden güvenlik kuvvetleri dağıttı. Büyük bir çatışma çıktı. Bir yiğit kardaşımızı şehit verdik. Oysa hiç görmemiştim kendisini. Şimdi içimde onu yıllardır tanıyormuşum gibi bir his var. Sanki birlikte

orak biçmişiz bizim tarlada. Askerde el ele tutuşup devriye gezmişiz. Birlikte içip birlikte nara atmışız sanki bacının düğününde. Neyse ben dahil beş kişiyi gözaltına aldılar. İspirli Cemal'le halen Buca cezaevindeyim. Beni düşünme bilader. Pişman değilim. Gözlerinden öperim. Ağabeyin.»

Şimdengerû ne eyvah bana ne vah bana
Kuytu bir güz akşamı iniyorum Istanbul'a. Hiç bu kadar ışık görmemişim
sanki yıldızlar boşalmış da gözlerimden
yeryüzünü kaplamış
Mercan yokuşunda ahşap han odası
ağızlık ve tesbih yontuyorum, ne muska ne gerdanlık
ağabeyim mapusa düşeli beri
tesbih değil de insan sureti
dişlerini bilemiş, kollarını sıvamış bir hamur teknesi başında
bir yürüyüşün en ön safında
yumruğunu sıkmış: bu zulüm gün gelir biter bilader
ne korkudan çıldırmış bir ceylana benziyor
ne çay kırağında susamış da tuzağa düşmüş bir tavşana
söğüt dalından düdüğünü öttüren bir serçe gibi
avucumun içinde
kanatlarıyla göğün zırhını yaran bir atmaca gibi
göğüs kafesimde
bir yiğit kartal gibi, dağlar kadar pençesi
canlanmış konuşuyor sanki
geçmişimi anlatıyor, geleceğimden söz ediyor

Bu iş akşama kalmaz biter usta
Ben çıkarıyorum çünkü taşı Kargapazarı dağında bir kar harmanından
bir kaynak suyunun derin oluğundan
solgun benizli meşe ağaçlarının bağrından
güvercin benekli kayaların sarnıcından
Oltu çayının rahminden çıkarıyorum, bir serçenin donmuş sesinden
damarları kurumuş bir türkünün yoksul sesinden
gündüz bereketi haczedilmiş toprağın sesinden
gece yıldızlarla dertleşen kavakların sesinden

Bu iş akşama kalmaz biter usta
Eskiden heykel, muska, kupa, gerdanlık, bıçak sapları yaparmış dedelerim
şimdiyse ne muska ne gerdanlık

tesbih yontuyorum sadece
zarif işlemeli
Oltu çayında çiçek açmış çakıltaşları gibi pırıl pırıl
kar altında
düşe yatmış
buğda
taneleri gibi
sabah serinliğiyle öpüşen bir geyiğin gözleri gibi
menevişli

Bu iş akşama kalmaz biter usta
Düneyin mektup aldım ağabeyimden
İzmir mapusundan Sinop'a sürgünmüş
isyan mı çıkarmış ne, bir güz bile geçmedi gideli
bir ağızlıkla bir tesbih göndereymişim
zarif işlemeli, halis Oltu taşından

Bugün postaladım ağızlıkla tesbihini

1976'nın gündökümü

•

tomris uyar

22 Temmuz

Ben yalnız o beyaz yelkenliyi anımsıyordum. Sabahın çok erken bir saatinde, kımıltısız bir denizin üstünde giden bir yelkenli. Çocuk kitaplarındaki resimler gibi.

Biliyorum, çocuğumdan çok sık söz ediyorum gündökümlerinde. Üstelik, başkalarında rasladığım zaman, çok itici gelen bir tutum bu. Şöyle anlatabilirim: «ılgıt ılgıt», «burcu burcu», «ipil ipil» gibi yinelemeler vardır; «al takke, ver külâh», «olabilemez», «aranılır oldu», «bilesin», «dört şak edip bölmek» gibi özel söyleyişler de vardır ve bunları yerli yerinde kullandınız mı, Türkçeyi çok iyi biliyorsunuz sanılır. Oysa yaptığınız, genelin, ortalamanın içindeki özele sığınmaktır, herkesçe, hemen benimsenecek bir özel'e.

Çocuk sevgisine yaslanmak, çocuk duyarlığına yönelmeye çabalamak da bunun gibi bir şey: kimsenin karşı çıkmayı göze alamayacağı, daha baştan silâhsızlandırıcı sevimli bir yönteme başvurmak. Her duyguyu bir örnekleştirme ve yavanlaştırma becerisi. Beşinci sınıf bir beceri. Bunda, çocuğu araya koyup asıl kendinden söz açmak istemenin payı da var. «Benim çocuğum... benim televizyonum...»

Ama günlerimin büyük bölümünü paylaştığım belli *bir çocuğu*, hepimizin günlerinin bir parçası, bir sorunu diye ele alabiliyorsam, doğru yolda ilerliyorum demektir. Üstelik üstlendiğim işi doğru dürüst yapmak için, bunu becermek zorundayım da. Umut bir yana, yakın bir gelecekte, belki de başkaları yetiştirecek, bizsiz eği-

tecek bizim çocuklarımızı. Onlara aşıladığımız duyarlık nereye kadar yardımcı olabilir sağlıklı gelişmelerinde? Nasıl yarınlarda? Özel sorularımız ama vazgeçilmez sorularımız bunlar.

Günün o beyaz yelkenliyle başladığını buldum, o kadar. Güneşte çok kalmışım; sırtım su toplamış, yanıyor. Defteri elime almış, bel bel bakıyorum tavana. Oğlan acıdı halime; yüzünden belli.

— Yine gününü mü unuttun anne?

Arasıra, günümü unuttum mu, ona soruyorum. O da, ya kendince önemli bir olaydan yola çıkarak ya da televizyondaki dizi filmlerin günlerini anımsayarak buluyor günümüzü.

«Yazmak zorundaysan söyliyeyim; bak de ki, Turgut bugün çok güzel yüzmeye çalıştı, beyaz yelkenliyi gördü, denizden korkmamayı öğrendi, artık arkaya doğru dalabiliyor, ayaklarını, ellerini vurabiliyor, çırpabiliyor. İkimiz birlikte dibe dalınca seni suyun altında da görebiliyorum. Yalnızca gövdeni ama.»

Dediklerini yazdım. Sayfa dolmamıştı daha. Düşündü, aradı.

«Bir de bana verdiğin sözü yaz. Hani yarın meşe yaprağı, çam, selvi, salkım söğüt, kavak, telli kavak ve meyve ağaçlarının yapraklarıyla kozalarını toplayıp tatil defterine yapıştıracağız ya. Hem kendine, istersen «sen» de, istersen «ben» de, istersen «o» de, kendini hangi adla yazıyorsan öyle diyebilirsin. Bana da «sen», «o», «oğlum», «Turgut» diyebilirsin.»

Çıkış yolu burada mı acaba?

5 Ağustos

Olmaz olsun böyle köy ve köyün katili!

Beş kilometrelik toprak yolu aşıp Kınalar köyüne çıktık.

«Sen ne güzel bulursun gezsen Anadolu'yu» diyen ünlü manzumecimizi haklı çıkaran bir köy. Berekete alışmış, duygun köylüler; güzel bir okul, bembeyaz bir cami, caminin avlusunda nefis bir kahve, içerde televizyon bile var. Çocuklar, sereserpe dolaşıyor ortalıkta, kadınların yüzleri açık ve güleç. Valla var böyle bir köy. Dahası, pencere içleri sardunyalar, fesleğenler, küpe çiçekleriyle dolu. Okul kitaplarındaki köylere özenmiş bu köy besbelli.

Çöktük kahveye. Köylülerle, «merhaba»lı, «hasat»lı, «patoz»lu geleneksel konuşmayı sürüdürüyoruz.

Çingene olduğu ilk bakışta anlaşılan bir adam yaklaştı yanı-

mıza, filtreli cigara tuttu, çakmağıyla cigaralarımızı özenle yaktı. Yol-iz bilen bir adam, bir centilmen.

«Hoş geldiniz» diyor, «horoz yahnisi» tarifi veriyor.

Bir süre önceki su baskınından konuşuyoruz. (Yüz yıl sürebilirdi o yağmur. Gök akıp bitti sandık, karşımızdaki evler ansızın görünmez oldu, pabuç giyen kalmadı ortalıkta. Biga'da hayvanlar suya kapılıp gitmiş, harman sürüklenmiş.)

— Sık sık su basar mı buraları? diye sordum.

— Bilmem, dedi adam, ben bir süredir dışardaydım.

Hah tamam! Almanya görmüş bir adam! Ne de olsa değişiyorlar, diye kesin bir yargıya varacakken, işin aslını öğrendik: bu adamla kardeşi bir olup bir adamı öldürmüşler on yıl önce. Öfke anında da değil, önceden tasarlayarak.

Yani adam kültürünü Almanya'ya borçlu değilmiş. Hapisteymiş yıllardır; «dışarda» dediği, «içerde» anlamına geliyor.

Dönerken «dışarda» sözcüğüyle oynadık; dışarı atılmak, dışarı girmek, dışarda bilinçlenmek, dışarı düşmek.

Onun için tek önemli duygu, *köyünün dışında* olmasıydı.

Bu akşam gök, kıpkırmızı. Köylüler, «güneş batarken arkasına bakarsa», ertesi gün havanın güzel olacağına inanıyorlar.

14 Ağustos

Denizin ve göğün duru mavisi, kimi zaman içini yakıyor insanın; iğde kokusu, bir defne yaprağı bile gözlerini yaşartabiliyor. Bu ara, çok yükleniyorum kendime. Çek Hikâyeleri, İskandinav Hikâyeleri, Macar ve Romen Hikâyeleri yetmiyormuş gibi şimdi de Tampınar'ın «Huzur»uyla Sabahattin Ali'nin «İçimizdeki Şeytan»ını karşılaştırmaya başladım. Gerçekten çok ilginç ortaklaşalıklar gösteriyorlar. Ama durup dururken niye?

Hikâye yazmaktan kaçtığım için çıkarıyorum bunca işi. Yazı makinesini gördüm mü, bir özür bulup sıyrılıveriyorum yanından, ellerim kaşınırken patates soymanın daha önemli olduğunu karar veriyorum. Yazmak, her zaman fiziksel bir acı verdi bana, sonradan alacağım tadla kıyaslanmayacak bir güçlük. Belki ondandır.

Ostrovski'yi okursam kendimi toparlayabilirim demiştim, dizginler, yola koyar beni. Tepemde kızgın güneş, «Ve Çeliğe Su Verildi»yi okumaya savaşıyorum. Utanıyorum, kızıyorum kendime ama

gitmiyor işte. Oysa Gladkov'u çok sevmiştim. İki sayfa sonra açılır diye umarak zorluyorum kendimi. Bakıyorum, o arada hiçbir şey aklımda kalmamış, hadi al baştan!

Neden yeterince sevmiyorum Ostrovski'yi? Verdiği savaşa, ileri sürdüğü düşüncelere bunca saygı duyarken? Karşıma gelse şu anda, boynuna atılırdım ama kitabını uygun bir yerde kesebilmek için sabırsızlanıp duruyorum. Çok güzel bölümler var, oyalanıyorum oralarda, biraz sonra bir engellemeyle karşılaşacağımı bilerek.

Sonuna geldiğimde, kitap geriye doğru çözülüyor, sorumun yanıtını buluyorum.

Ameliyattan çok kansız çıkan Pavel şöyle diyor:

— Bu kadarı tamamdır. Bilime yeterince kan vermiş bulunuyorum. Arta kalan kanımı başka amaçlar yolunda kullanacağım.

Yazar, devrimciler safında çarpışmasına olanak kalmayınca, roman yazmaya veriyor kendini. «Ve o günden itibaren de tüm hayatı bu eserin gerçekleşmesine bağlandı.» «Kitap ilerledikçe yasak duygular, kontrolundan kurtulup daha sık dile gelmeğe başlamıştı. *Ilık ve sevgi dolu hislerdi bunlar, en temel insanî özleyişlerdi, ondan başka herkesin en tabii hakkı olan hisler...»* Ve hemen *toparlıyordu* kendini. (altlarını ben çizdim. T. U.) Onlardan birine bir an kapılmanın, kendisini uçuruma sürükleyeceğinden emindi. Ve Pavel «elinde yepyeni bir silâh, safa dönüyordu yeniden» diye bitiyor kitap.

Edebiyatçılarla yazarlar arasındaki ayrımı sık sık konuşuyoruz Füsun Altıok'la. Kesin tanımlar yapamadık daha, yalnız yazması gerektiği ya da yazılması gereken şeyleri yazanlara «yazar», bir tür aşk'la, tutkuyla yazanlara, yani yazmayı bir *ikame* olarak kullanmayanlara edebiyatçı diyebiliriz. Gladkov, aşkla yazmıştı Çimento'yu, bağıtlanmış bir yazar olması, hiçbir şeyi değiştirmiyordu.

çeyrek

●

metin eloğlu

Yine savsak bir sabahsa bu canım
Değirmisi ne çalparası ne yumurtalığında güzün
Ödünç bir evden bir başkasına taşınmışlığın
Tarazlanmaz kıtlık yığınında

Dit babam dit daha paçavra
Yoğur ha yoğur daha da tıkız
Abansa kucaklıyamıyorsun
Tüyse suyun ısınıyor
Yürek yırtmacında gelberi çiçekleri

Hepsi iyi güzel de
Akşam kime iniyor
Şiir gibi değil de

aztekler'in sonu

•

cihat burak

Katolik Ferdinand'ın konkistadorları 1517 senesinin Şubat ayında çıktıkları Yukatan nehrinin kıyısındaki mısır tarlalarında çalışan renkli kumaşlar giymiş yerliler, çok ince işlenmiş korkunç yüzlü tanrı heykelleri, bütün binaları kesme taştan büyük kentlerle karşılaşınca şaşırmışlar, bunun o zamana kadar eski dünyada gördüklerinden çok başka bir uygarlığın yapıtları olduğunu anlamışlardı.

Fernand Cortez'in bir avuç atlı ile bir kaç yüz maceracıdan oluşan küçük ordusu Vera Cruz önlerindeyken batıdan büyük krak Montezüma'nın elçisi geldi... Pek süslü tahtı revanı taşıyan sekiz tane yerli prens elçinin basacağı yerleri süpürerek gözleri yerde beklediler. Kralın yeğeni olan sözcü İspanyolların batıya, Aztek iline gelmemelerini bildiren isteği ile birlikte birisi güneşi öteki ayı temsil eden araba tekerleğinden büyük som altından harikulâde bir şekilde işlenmiş iki büyük ve kalın levha ile yine som altından küçük heykeller, heybeler dolusu rengârenk boy boy inciler getirmişlerdi. Bu hediyeleri verdikten sonra kralın elçisi yerlilerin korkulu bakışları arasında batıya, çok eski zamanlarda başında kartal tüylerinden şahane sorgucu olan bir Aztek reisinin bir kartalın yılan öldürdüğü yerde kurulmasını söylediği başkentlerine, efsanevi Meksiko şehrine doğru yollandılar... Kral Montezüma mahzenlerinde Azteklerin hazineleri yığılı sarayında görülmedik bir debdebe içinde yaşıyordu, salonları parmak kalınlığında altın levhalar, yaprakları zümrütten sarmaşıklar, gümüş ve altın yapraklar içinde pırıl pırıl parlayan incilerden yapılmış üzüm salkımları süslüyordu. Cetvelle çizilmiş gibi dümdüz, geniş caddelerde çok iri; başları sorguçlu savaşçılar pipolarını tüttürerek dolaşıyorlar, şehrin kena-

rındaki kademeli yüksek ehramda Aztek tanrılarına kurban edilen bakirelerin, kızılderili gençlerin, kâhinlerin kolunda kademeleri yavaş yavaş çıktıkları görülüyordu. Tepeye geldikleri zaman başrahip çakmak taşından bir bıçakla kurbanın göğsünü yarıyor, kalbini çıkarıp hiç bir zaman doymak bilmiyen Aztek tanrısına sunuyordu. Gölün etrafında Tezcuca, Tacuba gibi şehirlerde başka krallar yaşıyyor, fakat hepsinin üstünde büyük kralın Montezümanın iradesi hüküm sürüyordu. Sarayının ambarları civardaki kabilelerin kızgın çöllerden, dondurucu yaylalardan sırtlarında taşıdıkları dünya nimetleri ile doluydu. Para yerine geçen kurutulmuş bakla tanelerini koyacak yer bulunamıyordu, rahiplerin, asillerin içkisi kakao ekvatör kıyılarından bin zorlukla büyük kralın başkentine taşınıyordu.

Sayıları çöldeki kumlar kadar çok yerli kabileler asil Aztek prenslerinin önünde gözlerini kaldıramıyorlar, büyük tanrıya kurban edilmek için vergi tahsildarlarının köylerinin en gürbüz delikanlıları, en güzel kızlarının arasından seçtikleri kurbanların arkasından ağlamağa cesaret edemiyorlardı. İspanyollar ilk önce Totanak kabilesinin başkenti Cempeola'ya indiler. Bir zamanlar tekrar dönmek üzere doğuya gidip gelmiyen Aztek tanrısı *Ketzalkoalt*'ın habercileri zannettikleri bu beyaz tenli, sakallı, güneşin doğduğu yerden yüzen saraylar içinde memleketlerine gelen bu insan üstü yaratıkları Totanaklar'ın şişman kralı iki kişinin omuzlarına dayanarak ayakta karşıladı, güler yüz gösterdi. Olağan üstü bir ihtişamla giyinmiş, ellerindeki gülleri meydan okuyan bir bakışla koklayan beş Aztek asilzadesi büyük kralın müsaadesi olmadan yabancıları karşılayan totanaklardan tanrılara kurban edilmek için yirmi delikanlı ile yirmi bâkireyi istemek için gelmişlerdi. Kortez Aztek asilzadelerinin önünde titreyen totanak hükümdarına elçileri hapsetmesini kurbanları vermemesini söyledi. Sonra gece kendisi mahpusları kurtararak büyük krala gitmelerini ve selâmlarını götürmelerini rica etti. Arkasında dost kabileler, diplomatlıkla elde edilmiş kızıl şefler bırakarak Meksika'ya doğru yola çıktı. On gün sonra büyük krala kurban yetiştiren Tlaxcalan boyunun müdafaa duvarıyla karşılaştılar. Tlaxcalan'lar hiç bir zaman Aztek hâkimiyetini kabul etmemişler, Meksika Gölünün tuzundan, pamuktan faydalanamıyorlar. Büyük kral da çenkçileri için bir savaş sebebi, tanrılara takdim ettiği kurbanlar için tükenmez bir memba olan Tlaxcalanları idaresi altına almayı düşünmüyordu. Çarpışma pek şiddetli oldu. İspanyollar kendilerini sapanlar, iki yüzüne keskin çakmak taşları takılmış tahta kılıçlar, ucu zehirli oklarla karşılayan binlerce savaşçının karşısında buldular. Zayıf bir yerini bulup girdikleri şe-

hirde hepsinin kılıçtan geçirilmesine az kalmıştı, fakat kavgada büyük bir şefin öldüğünü görünce şevkleri kırılan Tlaxcalan'lar elçiler gönderdiler, bunların birer casus oldukları iddiası ile Kortez hepsinin ellerini keserek geri gönderdi. Yerliler kâhinlerinin kışkırtmasıyle yeni bir hücuma hazırlanmışlardı. Esrarengiz tanrıları beyaz adamların geceleri büyülerini kaybettiklerini bildirmiş, onlar da tetikte bekliyen İspanyollar'a karanlıkta hücum etmişlerdi. Bu son hücum felâketle neticelendi. Hunhar Cempeolan cenkçilerinin yardım gören İspanyollar bir çoğunu öldürdüler. Artık onlar için Castille, Castille, Tlaxcala, Tlaxcala, diye nâralar atarak büyük kralın esrarlı beldesine saldırmanın zamanı gelmişti. Aztek kralının dostu Cholula'ların, ortasında kurban ehramının yükseldiği şehirlerine dostça giren İspanyollar yerlilerin bayramlarını kutladıkları bir gece silâhsız Cholula'ların üzerine atılarak hepsini öldürdüler, kurban edilmek için besiye konmuş mahpusları azadederek katolik krallarına bir dost kabile daha kazandığını müjdelediler. Ertesi gün büyük kralın bir elçisi mükellef bir tahtırevanla gelerek geçeceği yerleri süpüren maiyeti arasında ilerledi, Kortez'i selâmlıyarak büyük kralın Meksiko'ya gelmemelerini bildiren ricasını tekrarladı. Yarısı suda, yarısı karada şehirlerden geçen İspanyollar kendilerini peri masallarında sanıyorlardı.

Her tarafı güller, rengârenk çiçeklerle süslü yollardan geçip, büyük binalar, muazzam tapınaklarla süslü şehirleri geride bırakarak gölün kenarında uzanan dümdüz geniş yoldan Büyük kralın efsane şehrine doğru ilerlediler.

Iztapalapa'da son bir moladan sonra sekiz atlının yanyana geçebileceği kadar geniş bir yolun sonunda Meksiko şehri ile karşılaştılar. Dört beş yüz kadar ya var ya yoktular; ertesi gün Büyük kral ayaklarında altın ökçeli sandallar, muhteşem elbiseler giyinmiş asil teb'asının ortasında, mükellef bir tahtırevanda onları selâmlamaya gelerek sarayına davet edip ağırladı. Kral yerlilerin Tenochtitlan dedikleri başkentinde binbir gece masallarını andıran bir debdebe içinde yaşıyor, sofrasındaki yemekleri küçük mangalların ısıttığı altun sahanlar içinde yüzlerce hizmetkâr taşıyordu. Memleketin en büyükleri onun önünde gözlerini yerden kaldıramıyorlar, cambazlar, çalgıcılar, soytarılar, renkli elbiseler giyinmiş saray hademeleri etrafında canlı bir kalabalık yaratıyordu. Kafeslerde beslediği vahşî hayvanlar, rengârenk çiçeklerle süslü ucu bucağı bulunmaz bahçeler iç bayıltıcı kokular saçan ağaçlar, içlerinde o za-

mana kadar görülmedik kuşların uçuştuğu kuşhaneler İspanyollar'a rüyada olduklarını zannettiriyordu.

Yeni gelen İspanyol komutanı Kortez'i asi ilân etmiş Cempeolan'ların kendisine bağlanmasını emretmişti. Para dağıtmak ve yerlilerle kurnazca anlaşmalar yaparak durumunu sağlama bağlıyan Kortez bir gece iki yüz kişi ile düşmanlarının karargâhını basıverdi. Komutan ilk çarpışmada esir alınmış, askerleri «yaşasın Kortez» diye bağırarak konkistodor'un ordusuna katılmışlardı. Yeni ele geçirdiği kuvvetle Meksiko'ya dönen Kortez yolda fena bir haber aldı. Şehir halkı isyan etmiş, göldeki gemiler yakılmıştı. Bu işlere yerine bıraktığı Alvarado sebepti. Baştan aşağı altın, elmaslarla süslü elbiseler giyinmiş, başlarında kartal tüyünden muhteşem sorguçlarıyle yaz bayramını kutlayan asil ve zararsız azteklere birden bire hücum etmiş, silâhsız binlerce insanı kılıçtan geçirmişti. Kortez cebri yürüyüşlerle dönüşünü hızlandırdı. 1300 yaya, 96 süvari 4000 kadar Tlaxcalan savaşçısı ile geniş şoseden şehre girdi. Sokaklar ölü sessizliğine gömülü idi. Ertesi gün sığındığı binalar yerlilerin attığı oklarla tutuşmaya başladı. Her taraftan taş yağıyor, ucu zehirli oklar İspanyollar arasında gedikler açıyordu. Kortez Büyük Kralı sarayın üstündeki düzlüğe çıkardığı zaman gürültü birden duruverdi. Montezümayı sırtında mavi beyaz imparatorluk kaftanı, başında Aztek hükümdarlarının muhteşem tacı ile karşılarında görünce bir çokları yerlere kapanmışlardı, korku ve saygıdan gelme bir sessizlik şehrin üstüne çökmüştü.

Fakat o, yabancıların kendi dostları olduğunu; halktan sulh istediğini bildirdiği zaman, muazzam kalabalıktan bir homurtu yükseldi, sonra kuduz bir hiddet içinde boşanan bir isyan hareketi ile taşlar, kıvılcımlar saçan oklar yağmıya başladı. Sapanla fırlatılan bir taş büyük kralın başına gelmiş, yarasını baktırmak istemiyen Montezüma üç gün sonra ölmüştü. Akrabalarından Cuitlahuac kral ilân edildi. Yeni kral başına geçtiği, halkla İspanyolları şehirden sürerek yarısından fazlasını büyük ehramın üstündeki Aztek tanrılarına kurban etti. İspanyollar tapınağı zaptedip elleri kanlı rahipleri kademelerden aşağı attılarsa da şehre giremediler. Hepsi bir gece taşıyabildikleri kadar ganimeti yanlarına alıp uzaklaşmaya karar verdiler. Bir kısmı daha hafif olan elmas ve inci keselerini boyunlarına asmışlar, daha ihtiyatsız olanlar kendilerini düştükleri su hendeklerinin dibine çökerten ağır altın heybelerini bırakmak istememişlerdi. Şehri kıyıya bağlıyan köprüden gizlice geçtikleri gece onlar için felâketli oldu. İspanya tarihine «Noçe Triste»* diye ge-

* Yas gecesi

çen bu gecede gölün üstü yerli kayıklarla doluydu. Geniş caddeyi yer yer kesen köprülerden geçen İspanyolların atlarının mızraklarla karınları deşiliyor, zehirli oklarla vurulan İspanyollar bellerinde ağır altın torbaları suların dibine gömülüyorlardı. Kavgadan Montezümanın çocukları, birkaç at, esir bir kaç Aztek prensiyle pek az İspanyol kurtulabilmişti. Bu felâketli geceden sonra bir kaç yerde daha döğüşmek lâzım gelmiş, ovayı kaplıyan alaycı ve muhteşem sorguçlu Aztek cengâverlerinin ortasında İspanyollar'ın kılıçlarıyla kendilerine yol açmaları icabetmişti... Yerliler dirsek dirseğe saldırıyorlar, saflarda açılan gedikleri daha şen, daha korkunç yerliler kapatıyorlardı. Otumba harbi onların belki de sonu olacaktı, fakat Kortez ve adamları altın bir zırh giymiş, geniş gümüş tüylerle kaplı sorgucuyla kavganın ortasında dikilen büyük şefi öldürdükleri zaman artık kurtulmuştular. Üzerine kanatlarını açmış bir kartalın bulunduğu sancak yere düşmüş, onu tutan kızılderili vücudunu boydan boya delip geçen bir mızrakla yanına uzanmıştı... Yalnız insan üstü bir kuvvet ve cesaret sahibi olanların canlarını kurtarabildiği bu döğüş Dünyanın en sayılı harplerinden biri olarak Aztekler ülkesinin kapılarını İspanyollara açtı. Galipler aldıkları yaralar, çektikleri sefaletten bitkin bir halde Tlaxcalaya doğru sürünürken zaferlerinin haberi her yere yayılmış, yiyecek ve her türlü yardım yağmaya başlamıştı. Jamayka valisi Francisco de Garay'ın gönderdiği asker ve atlılarla, Küba'dan gönderilen yiyecek ve yeni kuvvetler Kontez'in ümidini arttırmıştı.

Felâket gecesinden tam altı ay sonra 26 Aralık 1520'de ordusuna Tlaxcala'da bir geçit resmi yaptırdı. 550 yayası, 40 atlısı, 8 de küçük topu vardı. Bir gün sonra yürüyüşe geçti. Dağlar aşıldıktan sonra tekrar gözlerin inanamıyacağı Meksika ovası belirmişti.

Büyük kralın yerine geçerek İspanyolları mağlup eden Aztek reisi İspanyol istilâcıları ile birlikte gelen kötü bir hastalığın, frenginin kurbanı olarak seksen günlük bir saltanattan sonra ölmüştür. Aztekler'in tahtında oturan genç Guatemac başkentte her türlü savunma tedbirleri almış, silâh ve yiyecek depo etmişti. Kortez gölün ötesindeki Tezcuco şehrinden üç ay süren bir hazırlıktan sonra hareket etti. İspanya'dan getirttiği ustalara dağlardan geçirerek hazırlattığı keresteleri yerlilerin sırtında taşıtarak gizlice 12 gemi yaptırmıştı. Bir gün tersaneyi göle bağlıyan bir kanal açtırarak gemileri yüzdürdü. Kendisi de karadan hücuma geçti. Aztekler görülmemiş bir inat ve cesaretle hücumu püskürttüler. İspanyollar'ın bir kısmı diri diri ele geçerek rahiplerin kollarında kutsal ehramın ka-

demelerine çıktılar. Kortez bile canını bir yerlinin cesareti sayesinde zor kurtardı. İkinci bir hücumda şehrin içine kadar girdiler, bir çok evleri yakarak mabedi ele geçirdiler. Hunhar Tlaxcalan'lar Aztekler'e ölülerinin kesilmiş parçalarını gösteriyorlar, akşama yiyeceklerini bağırıyorlardı. Şehrin çarşısına yaptıkları bir hücumda Kortez atından düşerek bir kere daha hayatını bir yerlinin cesareti sayesinde kurtardı. İspanyollar uzaktan esir düşen arkadaşlarının tapınağın merdivenlerini çıktığını görüyorlardı.

Açlık, kurbanların cesaretlerinden çıkan öldürücü kokular. Aztekleri günden güne eritiyordu. İspanyollar şehrin ele geçirebildikleri kısmını yıkıyor, taş taş üstüne taş bırakmamağa gayret ediyorlardı.

Üç ay sonra büyük şehrin ancak dörtte biri ayakta kalmıştı. Bir gün ele geçirdikleri binaları yıkmakla uğraşan askerler bir kaç yerli sandalın suya atılarak şehirden hızla uzaklaştığını gördüler. İçlerinde iskelet haline gelmiş yerliler vardı; on iki İspanyol gemisi peşlerine düşerek ateş etmeye başladı. Birden sandallardan birinden uzun boylu bir muharip ayağa kalkarak ateş etmemelerini, kendisinin şehrin kralı olduğunu söyledi. Kortez'in önüne götürüldüğü zaman mağrur hükümdar şehri savunmakla vazifesini yaptığını Kortez'in belindeki hançeri göstererek kendisinin onunla öldürülmesini istediğini işaret etti.

Aztekler'in tarihini kapatan bu fırtınalı günde göklerden şelâleler boşanırcasına yağmur yağıyor, şimşeklerin göz kamaştıran ışığı şehrin harabelerini aydınlatıyordu. Bir kaç gün sonra her şey sessizliğe gömüldü. Üzerine yılan derisi gerili büyük davulun aylardan beri bir an dinmemiş sesi İspanyol gemilerine saldıran yerli kayıklarındaki muhariplerin cenk şarkıları işitilmez olmuştu. Yollarda hendekler kazan, su kanallarını derinleştiren sapanlara yuvarlak taşlar taşıyan kadınların gürültüleri duyulmuyor, tapınaklardan büyük davulun uğultusu arasında işitilen darbuka sesleri aksetmiyordu.

İspanyollar adetâ sağırlaşmışlardı, cehennem gürültüsüne alışan kulakları sanki artık işitemiyordu.

Üç gün, üç gece Aztekler diyarının kılıç artıkları bitmez tükenmez bir kafile halinde meçhul bir yere hicret ettiler. Başlarında muhteşem soguçlar taşıyan muharipler iskeletler gibi yürüyorlar, genç mi, ihtiyar mı oldukları belli olmıyan kadınlar küçük çıkınlarda son varlıklarını götürüyorlardı.

Zafer şenlikleri yapan İspanyol askerlerinin ortasında hazinenin yerini göstermesi için işkence edilen son Aztek kralı ağzını açmadı... İspanyollar binlerce seneden beri, babadan oğula bir efsane gibi ağızdan ağıza devredilen Aztek krallarının efsanevi hazinesinin gölün dibindeki çamurlara gömüldüğüne inandılar.

mucize

•

günel altıntaş

Mucizedir bir kalabalık şehirde
buluşabilmesi iki kişinin
önceden sözleşmiş olsalar bile
hele kadınsa biri

Kolay mı erkek denizini aşması
şehvetten kızarmışsa teni
düşmemişse gözlerine gölgesi aşkın
kıskançlık kemirmiyorsa beynini
diriyse su yılanı gibi
tam not alıyorsa vücudu coğrafyadan
kolay mı gelip bir kıyıda
kolay mı beni bulması

Tekin değil benim de yolum
ne kadar beklesem de kıyıda
sekip giderken kurşunları faşistlerin
mıh gibi aklımdayken yoksulluk
trafik kazalarını andıran ceza adaleti
sokağa adımını attığın anda duyduğun küfür
rüşvet, kaçakçılık, başbakanın demeci
ve elinde üç hisse senedi
biri hüzün, biri çaresizlik, umutsuzluk öteki

Ama ne zaman buluşsak
onun teninde çakan şimşek
aydınlatır benim de yolumu
bir umut, bir mutluluktur geçer artık
vücutlarımız arasında kurduğum köprüden

ahmet arif

•

yılmaz gruda

Yazmak seni
Yazmak seni ak kâğıda—
Bir dağı yazmak, bir boranı
Seni ustam — ustalarım
Nasibolmadı bize hayrülhalef mertebesi
Yani granite yazmak
Yazmak seni—
Dikine koşturmak bir ulu suyu
Bir felsefe
Dem tutmak bırakmanın, bırakılmanın kahrında
—Sunulmak üzre bir feyz-muhabbetinde—
Çengi-düğün bir kanı susturmak kitaplara adanıp
Geyik-etine girerken doğa—
O bir avuç su, o bir avuç toprak
O cehennem bedende
Bir çelik gibi döverek umudu
O çatal yürekte çifte su vermek—
Yaşamak halk sevmenin kıyâmetini
Yürümek bir ömrü kıl payında muhanetin
Geçmek sırat köprüsünden
Kan gülleri patlarken göğüslerde
Ve taş çıkartıp ilm-ü simyaya
Hasret ile sabır ile yontarak karanlığı
Bahasız bir elmas gibi yaratmak insanı
Yani ne mümkün yazmak seni—

Bu çırak el, bu usul yürek
Bu dağ yürümemiş, bu çiçek büyümemiş adam
Ne bilsin bir nasıl zenaattir yiğitlik
Sadece el öpüp icâzetin almış
Mısra-ı berceste düşürmeye bin acıdan
Ve kim özün alır güneş salkımların
Bir bağ bozumunda—
Duyup bildiği, görüp ettiği
Yani ne mümkün okumak seni
Sen ki hiç döndermedin yüzün öte
Ecel beşikleri kurulurken dağlarda
Ve her kum zerresinde bir can
İşte, burada, şuracıkta—
Bir can sönerken yırtarak yaşamın yüzün
Sen hiç çevirmedin yüzün öte
Demir çubuklar var idiyse de dönüp devrânın
Dönüp baktığın yerde
Yani mümkünü yok yazmak seni—

Benimki eline varmak
Baş alıp somun kırmaktan
Dinlemek bir ulu suyu
Bu adam gübresi batağında,
Kutsamak elin, yüreğin emeğin
Ve yazmak seni ustam
Yazmak boynum borcu—
Yazmak-ummanda damla.

yakışıklıdır babam

•

nihat ziyalan

burun kalkık
kaş gür
bakış çakır
saçı kasket giysili

devrimcidir.
üç kız üç erkek kuşu var
onarır kanatları kırılınca

çerkez boylu.
yürüdükçe irir,
sarıp sarmalayan bir duruşla, duruşlu

yaşlıdır.
bir dede kadar
ilk gördüğümde de yaşlıdır.
yokmuş gençliği
yokmuş
yok gençlikliymiş

koşan bir resimdir.
elma yüklü seyyar satıcı
zabıtadan kaçıyor arabasıyla,
oğlu nihat da kaçıyor yanında
düşen elmaları toplayıp ağlayarak

rakıya gizlidir.
kardeşim mehmet ölünce
anamın ağıtına gizlidir
kardeşim mehmet ölünce

başını kaldırsa
gökyüzünün altında yaşadığını farkedecek
yaşadığım hayatımdır diyerek

bozkır ezgileri

●

metin altıok

Toprağın da vardır bir kişiliği,
Her insanın nasıl bir iklimi varsa.
Bir toprağı anlatmak değil mi ki,
Bir insanı anlatmaktır biraz da.

I

TELGRAF DİREKLERİ

Bir kıl heybeye bırakır kendini,
Yassı tepelerin ardında,
Kemirilmiş bozkır güneşi.
Toprağın çopur yüzünde
Uzatarak kımıldayan gölgeleri.

Ah o telgraf direkleri,
Telgraf direkleri.

Yanağında şark çıbanı gibi
Kararırken bir taşın oyuk yeri,
Kuşlar konar omuzlarına
Süslemek için gömleğini.
Kuşlar ki bozkırın apoletleri.

Ah o telgraf direkleri,
Telgraf direkleri.

Akşam kasketidir sanki
Örter gözlerinin kirpikli çiçeğini,
Eğerek alnına geniş siperliğini.
Bir at tökezler yüreğinde,
Korkuyla havalanır kuşların hepsi.

Ah o telgraf direkleri,
Telgraf direkleri.

II

VE BİR ÇIKRIK

Bozkırın geniş düzü,
Belki boyunun kısalığından,
Yıldızları parlatıp, yaklaştırarak
Daha çok gerer göğünü,
Asılarak kenarlarından.

Göğsünde bir kuyudur,
Uğuldayan durmadan.

Belki de bir hüzüne
Akraba olduğundan,
Büyütür ayın yüzünü.
Örtünür üstüne özenle
Göğü hiç buruşturmadan.

Göğsünde bir kuyudur,
Uğuldayan durmadan.

Ve bir çıkrığın
Boşta kalan kolundan,
Dilsiz bir ağıtla geceyi saran.
Gölge adamlar geçer artık,
O derin karanlığından.

Göğsünde bir kuyudur,
Uğuldayan durmadan.

III

BOZKIR ÇİÇEĞİ

Bozkır çiçeği
Usulca patlatıyor kınını,
Ucu görünüyor aşkın
Acının ortasında.

Dere boyunda, dere boyunda
Aşk da geçer nasıl olsa.

Uzuyor dikenli boynu
Bir moru taşımaya
Ve soğuk bir kışa,
Yüzlerce tohum saçmaya.

Dere boyunda, dere boyunda,
Kış da geçer nasıl olsa.

Aşka, acıya ve kışa
Rengini savura savura,
Bozkır çiçeği
Kavrulur zamanla.

Dere boyunda, dere boyunda,
Zaman da geçer nasıl olsa.

IV

SESSİZLİK

Tutkuyla sarıp, hüzünle çözerek
Günün aydınlık yumağını,
Bir sabır tezgâhında
Dolanır alışkın parmakları.

Uzanır sessizce bozkır,
Kımıltısız nakışları.

Uyumsuz bir kuştur yalnız
Duramayan yerinde.
Sık ilmekler arasında,
Oynatan kanatlarını.

Uzanır sessizce bozkır,
Kımıltısız nakışları.

Ve o kuşun söküğünü
Örerken bir çiçeğin sarısı,
Uçuşurlar havada
Kırpık yün parçaları.

Uzanır sessizce bozkır,
Kımıltısız nakışları.

V

RÜZGÂR

Sanki bir çocuk hayaleti
Koşuyor, koşuyor da
Tozuyor durmadan
Ardında kalan izi.

Rüzgâr geniş eğriler çiziyor,
Yine kendisinin sildiği.

At diye bindiği
Kuru söğüt dalını,
Uçarı bir sevinçle
Sekerek sürükler gibi

Rüzgâr geniş eğriler çiziyor,
Yine kendisinin sildiği.

Oyuna dalmış besbelli,
Alıp başını gitmiş.
Ve yitirmiş düzlükte
İncecik gövdesini.

Rüzgâr geniş eğriler çiziyor,
Yine kendisinin sildiği.

ADINDAN BİR GÜVERCİN

Bir kentin ortasında,
Odasında bir evin,
Serilir ayaklarının ucuna
Bozkır, ıssız ve derin,
Ne zaman yanına konsa
Ayrılık bir özlemin.

Adından bir güvercin
Sesin, sesin, sesin.
Takılıp kara bir çalıya,
Çırpınır kurtulmak için.
Bir kentin ortasında,
Odasında bir evin.

dokunmayın safranbolu'ya

•

orhan duru

Dokunmayın Safranbolu'ya!

Bir de Safranbolu modası çıktı. İki yıldır birçok dostumuz, arkadaşımız, yazarımız, çizerimiz, eleştirmenimiz, mimarımız, mühendisimiz, yani bir yığın aydın kişi taşınıyor Safranbolu'ya, geziyorlar oradaki eski Türk evlerini, hayran kalıyorlar, inceliyorlar kentin konumunu ve dönüyorlar İstanbul'a, Ankara'ya. Sanki ilk defa görmüş gibi böylesine evleri, böylesine bir kuruluşu, böylesine bir kent anlayışını. Görmedi mi onlar, küçüklüklerini geçirdikleri bölgelerde buna benzer yapılar, konutlar? Görmedi mi bu aydınlarımız, Anadolu'da köylerde, kentlerde bu evlerin benzerlerini? Görmediler mi bunların yıkılıp yerlerine çimento, briket yapıların yükseldiğini, cansız, ölük asfalt yolların açıldığını? Şimdi ne oluyor? Yitirdikleri bir ülkeyi yeniden mi buluyorlar? Nedir bu, kendi ülkesinde kendine yabancı, ekzotik serüvenler peşinde koşan Avrupalı turist davranışları?

Olacağını söyliyeyim şimdiden: Mutsuz olacak Safranbolu halkı! Güzelim yapılar yakında satışa çıkacak astronomik rakamlarla! Arsa fiyatları yükselecek! Şimdiyedek görünmeyen beton yapılar belirmeye başlıyacak! Plastik eşyalar yerini alacak geleneksel'in! Şimdi gidip bu işi başlatanlar, aradan bir kaç yıl geçtikten sonra, tanıyamıyacaklar belki Safranbolu'yu. «Ah... efendim burası da bozuldu...» deyip başka bir yer arıyacaklar bu defa. Bodrum'u sevenlere öyle olmadı mı? Yıllardır «Bodrum, Bodrum!.» diye göklere çıkardılar, şimdi «Aman ne kadar kalabalık, ne kadar gürültülü.» diye yakınmaya başladılar. Bir güzelliği kendine saklıyorsan, baş-

kalarıyla paylaşmıyacaksan, burjuva bencilliği derim ben buna.

Korkuyorum ve üzülüyorum Safranbolu'nun yazgısı aynı olur diye.

Gerçekte aydınlarımız, duygusal davranıyorlar, sonuç da böyle oluyor. Belki de bilinç-alt'larında böyle gizli güzellikleri olan bir yerde, bir arsa almak, bir eski görkemli ev kapatmak gibi, dışa vurulmayan çıkar düşünceleri de vardır, çünkü örneklerini de gördük bunun. Ama genelleme yapınca, duygusallık egemen gibi. Sorunu böyle ele alınca, sonra içinden çıkılmaz durumlar beliriyor, uyumlu bir gelişme değil, bozum ve yıkım götürülmüş oluyor böyle bir yere. Yaklaşım başka olmalı. Yaklaşım daha saygılı, daha insancıl ve daha gerçekçi olmalı. Yağmacı bir ekonomik yapı içinde ne yapılabilir ona bakmalı, pusuya yatmalı, çirkinliklerden, bağnazlıklardan, önyargılardan, bencillikten arınmalı.

Şimdi bu yazıp-çizmeler, gidip-gelmeler sonunda diyelim ki oldu Safranbolu, «tarihî ve turistik» bir kent! Kim kazanacak bundan? Ne sonuç alınmış olacak? Safranbolu'nun sonunun yaklaştığını duyuyorum, bunaltı basıyor.

Safranbolu'ya gidenler, burayı eski evleriyle, bugünkü durumuyla korumak için gittiklerini söylüyorlar. Oysa Safranbolu korumuş kendini bugünedek, biz aydınların bir kuruşluk yardımı olmadan. Nasıl korumuş? Basit bunun açıklaması. Karabük Demir-Çelik Fabrikaları Safranbolu'nun yakınında kurulmuş ve koca bir kent çıkmış ortaya. Yeni bir kent, Safranboluluların büyük bir bölümü oraya akmış, iş bulmuş, çalışmaya başlamış, yerleşmiş Karabük'e. Karabük Fabrikaları Safranbolu'ya kurulsaydı, bugün Safranbolu kalır mıydı? İşte Karadeniz Ereğli'sinde bir Demir-Çelik Fabrikası daha kurdular, eski kent yok oldu ortalıktan. Atatürk döneminin yaklaşımı daha iyiydi belki. Anadolu'da eski kentlerin dışında yeni mahalleler kurduruluyordu o dönemde. Ama ne gecekondular çıkmıştı ortaya, ne de eski kentleri ortasından karpuz keser gibi kesen asfalt yollar!

Korunması gereken yalnız Safranbolu mu? *Birgi*'deki, *Milas*'taki konaklar ve eski evler korunmıyacak mı? Ankara'nın *Beypazarı* aynı nitelikte değil mi? Anadolu'da daha pek çok yer yok mu korunmaya değer? Safranbolu'ya gidenler, unuttular mı yakılıp, yıkılan, yerine kazık gibi apartımanlar dikilen eski İstanbul evlerini? «Ne yapalım? Toplumun gidişi bu, ekonomik güçlerin akışına kim karşı koyabilir? Toplum yasaları bunlar...» diyenler olabilir. Ama eskiden ve bugün, İstanbul için, eski İstanbul evleri için ne yapıla-

bildi ki? Eski Ankara evleri için ne yapılabildi ki? Safranbolu için bugün birşeyler yapılabilsin. Safranbolu kendini kurtarabilmişse, ekonomik ve toplumsal koşullar sağladı bugünedek eldeğmemiş kalmasını. Ama ne pahasına, halkının ve kentin unutulmuş kalması pahasına.

Safranbolu'ya biraz Pierro Loti gözüyle bakmıyor muyuz? Pierro Loti de eski İstanbul yaşamına, eski İstanbul saraylarına, konaklarına bayılıyordu. Ama aynı İstanbul'da sömürü, yoksulluk o konakların dışında diz boyu idi. Belki Safranbolu halkı da kaloriferli, buzdolaplı bir apartımanda oturmak istiyordur, daha çok para kazanmak, insanca yaşamak istiyordur. Burayı koruyacağız diye bunları esirgiyecek miyiz? Para olanağı gören Safranbolu'lu belki eski evini satıp yeni bir apartıman yaptıracak. Bunu önliyebilir miyiz? İki ucuna sorun bulaşmış bir değnek bu!

Aydın olarak ne götürebiliyoruz Safranbolu'ya, kendi bencilliğimizden başka? Geleneklerini saygıyla sürdüren bu halka ne verebiliyoruz ki Safranbolu'yu koruyacak mışız? Bu koşullarda iş dönüp dolaşıp, birkaç yerel ya da büyük kent komisyoncusunun elinde kalır. Örnek mi? Bodrum'da olup biten ne? Aydınlar başlattı Bodrum tutkusunu. Sonuç: İstanbul sermayesi girdi ve el koydu. Azgın ekonomik güçler çizecek Bodrum'un geleceğini... Bu kaygısızlıkla, Safranbolu'da da aynı şey olmıyacak mı?

Öyleyse, parmaklarımızın üzerine basarak yaklaşalım Safranbolu'ya, geçmiş yanlışlardan ders alarak...

«müstehcen edebiyat» ve türleri

•

tuncer uçarol

«müstehcen Edebiyat»ın Önce Adını Değiştirmeli

Müstehcen edebiyat; daha iyi bildiğimiz sözcüklerle belirtirsek, *açık saçık edebiyat* anlamına geliyor.

Son yıllarda *seks edebiyatı* ya da *erotik edebiyat* diyenler daha da çoğaldı. Şu yıllarda, erotik edebiyatın aşırısına *pornografi* de denmeğe başlandı.

Tüm bu adlandırmalar, edebiyatta cinsellik konusunun işlenmesini savunanları güç duruma düşürecek ölçüde «açık saçıklık», «sapıklık» gibi anlamlarla yüklü görünüyor. Ayrıca, Türkçe de değiller. Oysa, bu konuda Türkçe sözcük bulunamaması, olacak şey değil.

Nedir müstehcen edebiyat? Açık saçık edebiyat mı?..

Nedir erotik edebiyat? Şehvanî edebiyat mı?..

Nedir seks edebiyatı ve pornografi? En rezil yazılar mı?..

Haziran 1974'te *Soyut* dergisi bir *Müstehcen Özel Sayısı* yayımlamıştı. *M. Sanat* dergisi de, eylül 1976'dan beri *Konur Ertop*'un *Türk Edebiyatında Seks* başlıklı inceleme dizisini sürdürüyor. Bu ara aynı dergi; *Tomris Uyar*'ın «Cinsellik, Çoğu Kez, Aşk Kılığına Girip Gençleri Edebiyata Çekiyor, İlk Adımı Attırıyor Onlara» başlıklı yazısını, *Demir Özlü*'nün «Yaşadığımız Cinsellik Edebiyata Yansımalıdır» başlıklı yazısını, *Attila İlhan*'ın «Cinselliğin Sanat ve Edebiyattaki Yeri, Aslında Hayattaki Yeridir» yazısını, ayrıca *Hüseyin Karayazı*'nın çevirip özetlediği «Erotik Edebiyat Nedir? konulu yazıyı da yayımladı. 23.10.1976'da Üsküdar Şehir Tiyatrosu'nda *Can*

Yücel, Bertan Onaran, Turan Oflazoğlu da, «Çağımızda Aşk Kavramı» konulu açık oturumda «aşkın ne olması» gerektiğini tartıştılar...

Tüm bunlar özümlenir, eksikleri de tamamlanmak istenirse; herkesin kendini uzman saydığı bu konuda, *önce şu soruyu sormak gerekir:* Edebiyatta cinsellik konusunun anlatılmasına tümden mi karşı çıkmalı; yoksa yüzde on, yüzde kırk, yüzde altmış ya da yüzde yüz oranında mı karşı koymalı?!.. Örneğin, aşk girecek mi edebiyata? Girecekse nereye değin girecek? Vücut girecekse, nereleri girecek, nereleri girmeyecek, neden girecek girmeyecek? *Cinsel gerçekler* edebiyata ne oranda yansıyacak, neden az ya da çok yansıyacak?

Tüm bu soruların karşılığı, edebiyatın görevinin ne olduğundan geçiyor.

Edebiyat; toplumsal bir kurum olduğuna («insan» için olduğuna) göre, *insanın gündelik gerçeği neyse, yaşamı boyunca da nasıl ve ne derece akıp gidecekse, o gerçek ve akış içinde cinsellik konusunu da işleyecektir.* Ne örtecek, ne abartacaktır.

Böylece edebiyat, her bireye cinsel gerçeklerini yakalatıp onun bu yönden de dünyaya (kendine, başkalarına, doğaya) yabancılaşmasını önlemeğe çalışacaktır. Her birey kendi bağımsız tekliği içinde, dünyaya baştan başlayarak yavaş yavaş sokulduğuna göre, ona bu önemli büyümesinde de tüm ayrıntıları (öznel gerçekleri, koşulları, seçenekleri ile) duyurup düşündürtmek için, güzel ve etkin sözlerle her şeyi sergileyecek, tartışacak, eleştirecek, önerecektir.

Bu edebiyatın enini boyunu da saptamak gerekiyor... Sonra, tüm genişliğiyle bu edebiyata, genel bir ad da bulmak gerekli. Çünkü, bugünkü edebiyatımızda, bu tür edebiyatın ne doğru dürüst adı var, ne de ağırlığı var.

Ben bu edebiyata; aşkıyla, vücuduyla, her şeyi içinde, *cinsel edebiyat* diyorum. Cinsel edebiyat aşağı! Cinsel edebiyat yukarı! Höt bre cinsel edebiyat! Yaşa bre cinsel edebiyat!

«Cinsel Edebiyat» En Önemli Edebiyat Türüdür

«Müstehcen edebiyat»tan değil de, bu edebiyatı da kapsayan «cinsel edebiyat»tan söz edersek; bugünkü edebiyatımızda varlığı bile yok sanılan, bu yüzden en aklı başında edebiyatçıların bile yaklaşmaktan utandığı bu türün, birden, edebiyatımızda da, dünya edebiyatında da, edebiyatı besleyen en önemli kaynaklardan biri olduğunu anlarız. Çünkü, tüm edebiyatlarda mıncıklana mıncıklana

canı çıkarılmış, gene de bitirilememiş *aşk edebiyatı, cinsel edebiyatın* görülmesine izin verilmek zorunda kalınılan *ak pak yüzüdür* yalnızca.

Çağımızda ise, izin alanı çok genişlemiştir. Yüzyılların biriktirdiği aşkın çocuğu arzular, açıkça büyümektedir.

Cinselliğin tarihini anımsarsak, belki de yeniden büyümektedir!.. «Büyüyüp büyüyüp ölüyor mu bu açık arzular?» gibi... Bazan Tanrı'ya bağlanıyor, bazan güzel yüze sıkıştırılıyor, bazan da tüm vücuda dağıtılıyor gibi... Ama, bu istekler hiç ölmüyor, öldürülemiyor.

Cinsel Edebiyatta Türler

Aşk edebiyatı, cinsel edebiyatın böyle en çok görünen yüzü ise, cinsel edebiyatın öteki yanları ne olabilir?

Divan edebiyatımızda bu edebiyatın bazı alt türlere ayrıldığı, bunların özel adlarının bile olduğu anlaşılıyor. Oysa, bugünkü edebiyatımızda, gerçek bir cinsel edebiyatın varlığı bile sözkonusu edilmiyor, utanılıyor bu edebiyattan.

Yararlı cinsel edebiyatı yaratabilmek, bunun da sınırlarını belirleyebilmek için; önce, cinsel edebiyatı belirgin özelliklerine göre üçe ayırmalıyız:

1. Aşk edebiyatı,
2. Gerçek cinsel edebiyat,
3. Uçkur edebiyatı.

Bunlara, aralarındaki birbirine göreliği de yansıtan, daha açık şu adlandırmayı da yakıştırabiliriz:

1. Sevme edebiyatı,
2. Sevme-sevişme edebiyatı,
3. Sevişme edebiyatı.

Bunlar, kendi içlerinde alt türlere de ayrılabilir. Örneğin *gerçek cinsel edebiyat,* evlilik edebiyatı, evlilik dışı edebiyatı diye ikiye ayrılabilir. *Evlilik edebiyatı* da; sözgelimi, sözlüler edebiyatı, nişanlılar edebiyatı, evliler edebiyatı diye alt dallara ufalanabilir... *Evlilik dışı edebiyat* ise; olağan ilişkiler edebiyatı, olağan dışı ilişkiler edebiyatı diye ayrılabilir belki. Belki de, sürekli ilişkiler edebiyatı, geçici ilişkiler edebiyatı diye ayrılabilir. Karşıcinsellik edebiyatı, eşcinsellik edebiyatı da olur...

Divan edebiyatımızda da «bahname» adıyla cinsel edebiyata rastlanıyor. Bu edebiyat, Konur Ertop'un «Türk Edebiyatında Seks» adlı değerli incelemesinden anlaşıldığına göre, pek de *gizli bir ede-*

biyat (yeraltı edebiyatı) görünmüyor! Tersine; bu alanda uzmanlaşılmış, konular özel adlarla birbirinden ayrılmış. Üstelik moda olmuş bu şiirleri yazmak... Örneğin, bir yanda incele incele göğe çıkan *aşk şiirleri* ile saki ve şarabı öven *sâkinameler* yazılırken, bir yandan da açıkça *eşcinsellik edebiyatı* yapılmış. Kuşkusuz, her zaman erkek kalmış edebiyatta erkek eşcinselliği edebiyatı bu... Havva'nın yasak meyveyi Âdem'e yedirmesine kızan, kadınların peygamberlere bile kötülük yaptığını gözönünde tutan (her zaman erkek kalmış edebiyatın tek yanlı bakış açısını değerlendiren), kadını ve cinsel ilişkileri aşağılayan, Tanrı'nın yansıyan bir parçası olarak «her güzel»in sevilmesi gerektiğini aşılayıp bir yandan da bunun cinsel istekler yönünde öldürülmesini öneren (mecazî aşk - gerçek aşk görüşü), kadını peçeyle kafes ardına attığı için eş uyuşumunu ve güvenini baştan azaltan, «içinde kadının yeri olmayan günlük yaşayışta» erkeğin ilgisini ister istemez gün boyu ilişki kurduğu öteki erkeklere yaklaştıran bir toplumun doğurduğu eşcinsellik edebiyatı... «Bir kentin türlü özellikleriyle birlikte daha çok erkek güzellerini konu edinen şiirler»e *şehrengiz* deniyor! Gene Konur Ertop'un, sayfalarından elinde gül tutan delikanlı, ergen tellak minyatürlerini aktardığı *hûbannâme*'lerin konusu da «güzel ve yakışıklı gençler»... Hele, ulusal çapkınlarımızdan Nedim neyse ya, öğrenciliğimizde gerçek aşkın (Tanrısal aşk) görkemli ozanı diye kapıldığımız Fuzuli'nin bile yazdığı *hammamiye*'ler de, «hamamlarda görülmüş güzel delikanlılar için yazılmış övgü şiirleri» oluyor.

Neyse ki; sonra, *Halk Şiiri* geliyor Konur Ertop'un incelemesinde... Divan şiirlerini okuma gerginliğinin arkasından, birden Halk Şiirimiz geliyor. O tertemiz Türkçesi gibi, gerçek, yaşanan, doğal bir cinsel isteğin rahatlığıyla. Sevgisi ile isteği bir arada; neyse o, karşı cinsleri hemen kaynaştıran, rahatlatan şiir. Bir gerginliği değil, cinsel sevinci çoğaltan edebiyat.

Aşk Edebiyatı - Uçkur Edebiyatı

Cinsel edebiyatımızın bu karışık geçmişi ve gerçekler karşısında, aşk edebiyatına bir daha bakmalıyız... (Bildiğimiz dünya aşk edebiyatı da öyle...) *Aşk edebiyatı, ince cinsel edebiyattır.* Cinsel isteklerden yola çıkmasına karşın, onun sevişme yanını gizlice (bazan da apaçık) aşağılar, salt sevme yanını yüceleştirir! Ülkeseldir! Böylece, gerçekleri (kişiliği) ikiye ayırır; biriyle göklere uçmak isterken, öteki yarımıyla hastalanır, kendine iyice yabancılaşır. Ger-

çeküstüne, düşe, metafiziğe («kaçış edebiyatı»na) kayan bir edebiyattır. Sıcak edebiyat görünüyorsa da, buzdağı edebiyatıdır. Sıcak edebiyat görünüyorsa da, buzdağı edebiyatıdır. Toplumsal kutup çevresinin soluk aldırmadığı hastalıklı edebiyat.

Hemen her zaman gizli edebiyatın (yeraltı edebiyatının, sözlü edebiyatın) önemli bir dalı olmuş *uçkur edebiyatı da (pornografi), kaba cinsel edebiyattır.* Sevgiye değil de, cinsel gerçekliğin sevişme yanına olanca gücünü verir. Vücudun olanaklarını zorlar. «Cinsel işgüdüyü kışkırtan, boşalımı kolaylaştıran, sevişmeye fazla renk katan, iştah körükleyen» salt bir aracı, bir kızıştırıcıdır bu edebiyat. «Ne anlattığı» önemli olduğundan, «nasıl anlattığı»na özen göstermez. Ticaridir de. Kızıştırıcılık gerektiriyorsa, çirkinliğe, düzenli söze de aldırmaz. (O nedenle ona edebiyat bile denemez ya; gene de bir anlatımı, bir yazını vardır işte.) Çok kez vücudun gerçeklerini de zorladığından, doğruca sapıklığa itici, giderek insanı «kendine, doğaya, başkalarına» yabancılaştırıcıdır.

Gerçek Cinsel Edebiyat

Yukarıdaki her iki edebiyat da cinsel gerçekleri tek yönlü ele aldıklarından; doyumsuz, çarpık, eksiktir. «Gerekli ahlâk»a da aykırıdırlar. Bunlardan *uçkur edebiyatı yeraltı edebiyatıysa, öteki de gökyüzü edebiyatıysa, gerçek cinsel edebiyat yeryüzü edebiyatıdır.* Gerçek cinsel edebiyat, yaşam boyu süren gündelik gerçekler içinde cinsel gerçek neyse onun derdinde sevincindedir. Açıksa açık, kapalıysa kapalı, inceyse ince, kabacaysa kabaca, aşksa aşk, uçkursa uçkur, bunların karmasıysa karma...

Bu; edebiyatın var oluş amacına, yani yaşamın gerçekliğiyle (olağan güzelliğiyle) yaşanmasına da yöneliktir. Cinsel yaşantı yaşamın bir yönüyse; «birey, doğa, toplum» üçlüsünün yaşamada sağladığı dengeyi «toplum» (ya da ötekiler) haklarından fazla çekiştiriyorsa, gerçek cinsel edebiyat bu çekiştirmeyi kor «açıkça» ortaya. Bu konuda «birey» ile «doğa»nın temel olduğunu vurgular. *Cinsel özgürlük,* bu nedenle topluma karşı *birey özgürlüğünün de parçasıdır.* Konuşulup bir de yazıldıkça (eleştirildikçe); özellikle çocukluk döneminde toplumca kendine yabancılaştırılmış birey, «yüceltici ahlâk»ın bu hastalıklı yapıştırılarından gide gide az ya da çok arınır, «yaratıcı ahlâk»ı sezmeğe başlar. Yazılmazsa; toplumun en ileri çağda bile ortalamacı olan beyni, en fazla ortalamaya dek bireyin kendine dönmesine izin verir. O da, çok geç olarak... Yaşlanırken...

İşte bu çizgide gerçek cinsel edebiyat, insana kendini tanımada, kendini zamanında yaşamada önemli yardımcılardan biridir. Gerekiyorsa, tanımada gecikenlere kızıştırıcılık da yapabilir. Böylece «açlık, susuzluk, ölmek, yalnızlık çekmek gibi öteki etkinlikler»in yanı sıra bilinmesi gereken, insan mutluluğunu tamamlayan, gizlice duyulup düşünülüp yapılanları bir de açıkça tartışan yardımcıdır.

Gerçeküstücü aşk ve uçkur edebiyatına yanaştırılamayacak *cinslikbilimi (seksoloji) yayınlarının anlattığı kuru ve özlü doğruları* da; ayrıntılı olayları, duygu ve düşünceleri ile gündelik yaşama oturtan, sinema gibi canlandıran edebiyattır.

Bu edebiyat, öteki iki yakını gibi ikiyüzlü de değildir. Bezirgânlığın ve gerçeküstücülüğün ardında olmadığından, bir yanlışlık yapsa bile, sonunda gene doğruyu bulacak, sapıtmayacak, incelip yıkılmayacaktır.

Gene Konur Ertop'un belirttiği gibi çağımız; bilimi, Freud'un baskıları kötüleyici yorumu, cinsler arası özgürlük anlayışı, sineması, gelişkin fotoğrafçılığı ile, cinsel özgürlüğe kayan bir çağdır. Bu büyük kayışın geçiş sıkıntılarını, doğru olup olmadığını, hızını ise, «tüm ayrıntıları»yla ancak bu edebiyat anlatacaktır. Bunda da anlatım sınırının önceden kısıtlanmaması gerekecektir.

Bu çizgilerle, cinsel konuların nereye değin uzanırsa uzansın edebiyata girmesi, insan (toplum) sağlığı için zorunlu görünmektedir.

Yasaklanacaksa; gerçekdışılığa her zaman düşebilen salt uçkur edebiyatı ile, Türk ve dünya edebiyatında yüzyıllardır işlene işlene cılkı çıkmış, ayağı yere/vücuda değmeye korkan, Divan edebiyatındaki gibi daha çok söz kesmiş salt aşk edebiyatı yasaklanmalıdır. Yoksa, ya aşk edebiyatı ya uçkur edebiyatı ortalığı kaplayacak; gerçek cinsel felsefe ve gerçek cinsel edebiyat her ikisinden gelen etkilerin utanç ve çekintileriyle gizli edebiyatçılığa (sözlü edebiyata) gene geri dönecek, arkadaş söyleşilerindeki o derinliği — yürekliliği pek de olmayan konuşmalarda, bodurluğunu yaşayıp duracaktır.

Ülkemizde cinslikbilimi (seksoloji), bu alanda çoktan utanmayı bırakmıştır.

Artık cinsel yaşamı, tüm yönleri, tüm sorunlarıyla tanıtmağa başlamıştır. En ince noktalarına değin kitaplarda, dergilerde, ansiklopedilerde, gazetelerde (şimdilerde *Hürriyet* gazetesinde) sorunlara çözüm yolları önermektedir.

Edebiyatımız ise bugün; edebiyatın bilime öncülüğüne de ters düşerek, dünya edebiyatında bu konudaki öncülüğüne de ters düşerek, utanıp utanmamakla, «müstehcen»liğin nereye değin olabileceği tartışmalarıyla zaman öldürmektedir. Böylece, bu alandaki aşk ürpertileriyle, ince, geri bir edebiyattır.

●

burhan günel

İnsanın Özü, George Thomson, inceleme, çeviren: Celal Üster, Payel Yayınları.

Hemen her sayfasını çizerek, tümceleri didikleyerek okuduğumuz kimi kitaplar vardır. Bu tür kitaplar bana hep şu soruyu düşündürmüştür: «Bu konuda ben mi çok bilgisizim, yoksa bu kitap mı çok değerli, geniş kapsamlı?»

«İnsanın Özü»nü okurken de satırların altını çok çizdim, sayfa boşluklarına kendi düşündüklerimi çiziktirdim ve yukarıdaki soruyu düşündüm yine. Kişi, herhangi bir konuda ne denli bilgili olursa olsun, eninde sonunda, o konuda bilmediği bir şeylerle yüz yüze gelecektir kuşkusuz. Bu yüz yüze geliş, ya birtakım olayların sonunda, yaşanarak oluşur, ya da «İnsanın Özü» gibi bir kitabı okurken gerçekleşir.

Kitabın genel başlığının altında ikinci bir başlık daha var: «Bilimin ve Sanatın Kaynakları». Gerçekten de, kitap bilimin ve sanatın kaynaklarını araştırırken «insanın özünü» bulup ortaya çıkarmaktadır.

Dokuz bölümlük kitabın ara başlıkları da şunlar: 1) İnsan ve Doğa, 2) Maymundan İnsana Geçiş, 3) Söz ve Türkü, 4) İlkel Bilgi, 5) Doğa Felsefesi, 6) Büyüden Sanata, 7) Modern Bilim ve Felsefe, 8 Öz ve Biçim, 9) Aydınlar ve Proleterya.

Her ana bölüm de kendi içinde küçük bölümlerden oluşuyor. Bu bölümlerden kimilerini daha başka kitaplarda okumuşuzdur kuşkusuz. Ama George Thomson, eski okuduklarımızın da yeni bir

özetini, yorumunu yapmış oluyor. Bir anlamda bilgilerimizi tazeliyor. Kitabı bitirince şöyle bir düşündüm: Okulsuz sanatçılığımda (edebiyatın niçin kendine özgü bir okulu yok acaba, güzelsanatların öteki kimi kollarında olduğu gibi; söylemek istediğim, edebiyat fakülteleri değil elbet.) sistemsiz, yöntemsiz, rasgele, sezgilerle, eş dostun önerileri, uyarılarıyle edindiğim kırık dökük, eksik aksak bulduğum, kimilerini aramadığım, bulamadığım bilgiler bu kitapta bir arada, öz olarak, özet olarak, —yaygın deyişle «hap gibi»— bulunmaktadır. Özellikle, sanat ve insan üzerinde yeni yeni düşünmeye başlamışlar için salık verilecek, sık sık başvurulabilecek bir başucu kitabı niteliğinde «İnsanın Özü». Celal Üster'in duru, temiz, dengeli çeviri dilini de belirtmeliyim bu arada.

Elsa'ya Şiirler, Aragon, çeviren: Said Maden, Cem Yayınevi.

Eleştiri tavrından uzak, salt sanatçının sanatçıya borcunu ödemek, bir kitabı okurken edindiği izlenimleri ikinci üçüncü kişilere aktarmak için yazılan öznel yazılarda «zaman» önemli bir şey olmasa gerek. Çünkü, çoğu kitabı yayımlanır yayımlanmaz okuyamıyoruz, buna yetişmek olanaksız. Bu sanıya sığınarak, geç de olsa, ödül almış da olsa —ödüller koşullandırıyor insanı—, çoktandır elimden düşürmediğim, üzerinde düşündüğüm, hakkında bir şeyler yazmak istediğim ama bir türlü elimin varmadığı, söze nereden gireceğimi bilemediğim bir şiirler demetinden, altını çizdiğim dizelerin bazılarını aktararak söz etmek istiyorum.

«Elsa'ya Şiirler»de çizdiğim, beni sarıp etkileyen dizelerin bazıları ve pek azı şunlar:

«Sana büyük bir sır söyleyeceğim Kapat kapıları / Ölmek daha kolaydır sevmekten / Bundandır işte benim yaşamaya katlanmam / Sevgilim» (Sayfa: 9.) «Biliyorum şimdi dünyaya niçin geldiğimi / ... Çiçek çelenekleridir bir yoksullar evinde bir akşam için / Biliyorum şimdi niçin doğduğumu ben» (s. 12.) «Ve dehşetle görüyorum ellerimin üzerinde belirdiğini yaşın bakır lekelerinin» (S: 18.) «Aşınan taşım ben sen gele geçe / ... İçinden geçilmiş odaların ürperişi / Ardında bıraktığın ıtır kokusu / Ve dışarı çıktın mı aynan gibi mutsuzum» (S: 25.)

Hayır, bu kadarı yeter. Fazlası, kitabı yeniden yazmak olacak.

Barış Adlı Çocuk, öyküler, Sevgi Soysal, Bilgi Yayınevi.

Bazen bir öykü kitabını bir iki tane iyi öykü, tümüyle olumlu, iyi, güzel kılabiliyor. O bir iki tane iyi öykü öylesine sarıyor ki insanı, kitaptaki öteki olumsuzlukları, aksaklıkları unutur gibi oluyorsunuz. Sevgi Soysal'ın yeni kitabı «Barış Adlı Çocuk» da on üç öykü var ama beni son iki öykü sardı, sarstı, duygulandırdı. Kimi öykülerin yapaylığına, kimisinin de röportaj havasında olmasına karşın, son iki öyküde (Bir Ağaç Gibi, Zulmet Sevinci), yaşanmışlıktan geldiğini sandığım köklü bir etkileme gücü beliriyor. Ve sarsılıyorsunuz:

«Çevremde hiç ilgimi çekmeyen nice kanser olayı vardı kim bilir?» diyen öykü kahramanı kendi kanserini şöyle tanımlar: «... küçümsenmiş bir düşmanın karşısında, daha savaşamadan yenilirsin. Varsın, durduğum yerde bir hindi gibi semirttiğim ölüm kanser biçiminde şakalaşsın benimle. (...) O büyük oluşum, yerlerini terketmek istemeyen uyuz, uyuşuk canlıların hayatına çizgi çekmek zorunda.» (Bir Ağaç Gibi, sayfa: 140.) Sonra, kendine gelir, aklıyle yüreğini denetler: «Sana verilmiş armağanların en güzeli olan hayatın yeterince karşılığını ödedin mi? Anlamsız bir et parçasının ardından ağıt yakmayı bırak.» (S: 143.) Ve «oluşum»u çözümler, sonucu bulur: «Kuru dallarından, kurumaya yüz tutmuş, öz suyunu tüketmiş uzantılarından budanmış bir ağaç gibi yenilenmeğe bakmalı. Kozası içinde bekleyen tırtıl, bir ipek böceğine dönüşüyorsa bu durmak değildir. Ağacın en yoz yeri budanınca filizlenecektir.» (S: 145 - 146.)

Yeni filizlerden yeni meyveler oluşacak ve Sevgi Soysal'dan yeni öyküler, romanlar, yazılar okuyacağız yine. Bu bir dilekten çok, bir inançtır Sevgi Soysal'ın okurları için.

Makedonya 1900, öyküler, Necati Cumalı, Altın Kitaplar Yayınevi, Bizim Yazarlarımız dizisi.

Kitabın sonundaki konuşmasında, Necati Cumalı, kullandığı anlatım yöntemine ilişkin olarak şunları söylüyor: «... Hikâyede 1001 Gece Masalları'ndan, Boccacio'dan, Tevrat'tan geçerek Stendhal'e kadar eskimeyen nedir araştırdım, bunu buldum. (Yalınlığı. B.G.) Rumeli Hikâyeleri'ni yazarken de böyle yazmaya çalıştım.»

Gerçekten, öykülerin anlatımı çok arı, yalın ve edebiyatsız. Bu ilk izlenim. Ama kitabın tümünü okuduktan sonra o yalın, edebiyatsız dediğim anlatımın, anlatılanlara son kerte uygun düştüğünü gördüm.

Necati Cumalı'nın kitabında anlattığı yerleri hiç görmedim. O yörelere ilişkin bazı kitaplar okudum. En ayrıntılı olarak anımsadığım, tam o bölgeyi anlatmamış da olsa, Nobel'li yazar İvo Andriç'in «Drina Köprüsü» adındaki kitabı. Onda da Cumalı'nınkine yakın, insancıl bir yaklaşım vardı. Ama bu denli etkilenmemiş, sarsılmamıştım. Cumalı, olayların yarattığı gerginlikler, gerginliklerin yarattığı olaylar örgüsü içinde insanı, insana özgü olanı, ulu davranışları, genel davranışları, duyguları, düşünceleri bulmuş, yukarda sözünü ettiğim uyumlu, yalın anlatımla insan yüreğinin, duygularının davranışlara yansımasını çok iyi anlatmış. Son iki üç yıldır çok beğendiğim, sevdiğim öyküler, öykü kitapları yayımlanmıştı ama bu denli sarsıcı, etkileyici, baştan sona birbiriyle uyumlu olan, olumlu pek az öykü kitabıyle karşılaştım diyebilirim.

«Dila Hanım», «Kurt Kanı», «Zole Kaptanın Ölümü», «Mavi Tencere adlı öyküleri her zaman anımsayacağımı, arada bir yeniden okuyacağımı biliyorum. Cumalı'nın yeni öykülerini ve romanını da bu kitabın olumlu izlenimiyle bekleyeceğim. Yeni kitaplarında da, Makedonya'yı anlatırken, o hiç görmediğim yerleri daha önce görmüş, bir uzun çocukluğu oralarda yaşamışım duygusuna kapılacağımı umuyorum.

•

necati tosuner

«AH BEYOĞLU VAH BEYOĞLU»

Salâh Birsel'in edebiyat anıları / Sander Yayınları - 1976

«Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu», Salâh Birsel'in daha önceki «Kahveler Kitabı»nın (1) Bir süreği. Beyoğlu'nun tarihçesini veren ilk yazı, bu iki kitap arasında bir geçişe de yarıyor. Sonrakiler, araştırma ve inceleme yanında daha çokça anılara yaslanıyor. «Bir edebiyat kuşağının tarihi» şu sözlerle başlıyor: «Bu kitap Beyoğlu'nu anlatır.» Bence, çok daha fazla bir şey anlatıyor.

Hani, söz gümüşse sükût altınmış, dedikodu da uranyummuş ya, peki, anılara ne diyelim, anlatılan, dile getirilen anılara?..

Geçmişe durgun olmayan bir gülücükle bakıyor Salâh Birsel. İç çekecek sanıyorsunuz, iç çekmiyor. Sahne düzenini iyi kuruyor, öykülemeyi biliyor, oyuncuları iyi biçimliyor ve başrole ille de kendini oturtmuyor. İyi de ediyor. Kalemini şöyle bir yana bırakmayı, sigarasından bir yenisini ateşleyip dudak kıyısında tutmayı ve okuyucunun karşısına öyle çıkmayı seviyor. Kendiyle dalga geçmeyi de seviyor.

Yani, kahveye nohut katmıyor, iyi kaynatıyor.

Kahvede otururken saate pek bakmıyor. Demek, sıkılmadan oturuyor.

Kimi resimleri yangınlardan, vefasızlıklardan kurtarılmış bir albüm sunuyor. O dönemi yaşamadığınıza, o kişiler arasında, o ma-

salarda bulunamadığınıza üzüleceğiniz geliyor. Ve seviniyorsunuz Salâh Birsel'in o dönem oralarda olmaklığına.

Böylece, bu yazının yazarı da «Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu»ndan *yürüttüğü* (2) yerleri gizlemeyi başarıp, beğenilerini belirtmiş olur ve «Sepet Havası»na katılır.

Sonra da gider kendine bir kahve aramaya koyulur.

«GEZGİN»

Metin Altıok'un şiirleri / Dost Yayınları - 1976

Gezginlikle ilgili şeyler beni hep biraz sarmıştır. Şöyle, üzünç gibi bir şey biçimlemiştir hep. Bir gezgin bir gezgine rastlamışsa, acımıştır, diye düşünürüm. Kendini öteki gezginde görmüştür, diye düşünmem. Yoksa, gezginliğin şimdiyece kökünün kuruması gerekirdi.

Gezginliğe pek sık heveslenmişimdir ya, kendimi bir gezgin saydığım pek seyrektir. Belki de alçak gönüllülük göstermeye kalkışıyorumdur. Hep coğrafî boyutlarda düşler kurmuşsam, ne demeli?

Yol, araçlıktan çıkıp bir amaç olmaya dönüşür. Bir yere gitmek değil, bir yerden gitmektir. Durduğu yerde kolaylıkla su çıkarmayı başarır, —gezgindir.

Gerçek anlamda gezginlik —turistlikten söz ediliyor değil— bence pek saygın bir iştir.

Bir dert —«eksiklik», belki de fazlalık— taşımayan kişiden gezgin çıkmaz. İyi beslenme ister ve bu yüzden çoğu kez en öz besin olan sevdayı seçer.

Gezginlik gurbetçilikten başka bir şeydir. «Daha iyi anlaşılır gurbetçinin / Neden her zaman bir kedi vardır gözlerinde.» Bu ürkeklikten başka da bir ilinti yoktur gezginle gurbetçi arasında.

«Ve gece söküp gündüz örerek, / Var gibi gösteren hiç olmayanı.» Bu, tam bir gezgin. Yoksa, «El kadar beyazlığı(na) bir sigara paketinin,» çizilerek gezginlik yapılırsa da, gezgin olunmaz.

«Koştum, durmadan koştum o küçük yangınımla, / Adımın çaresiz kıyılarında kendi göğümü bulmaya.» Sonra, kendi göğünü bulamasa da, bir gök altı bulur elbet. Adını kendi göğünü bulmuş olmak da koyabilir. Hep yuvarlanmış bir çakıl taşıdır, durur bir yerde, yosun tutar, der ki:

Ben gezginken...

Arada bir, benim de böyle söylediğim olur.

«BİR UZUN SONBAHAR»

Demir Özlü'nün romanı / Koza Yayınları - 1976

Bir romandan etkilenmişseniz, içinizde, romanın falan kişisi yerinde olmak ya da romandaki şu olayı (ah) bir yaşamak gibisinden bir istek belirir ki, kitabı sevmişsiniz demektir.

Günel'de konuktum. Gece geç saatta epeyce bir bölümünü okudum «Bir Uzun Sonbahar» ın. Ertesi gün, şu «İstanbul'un yeni kahvelerinden birinde» boy gösterelim diye çok direttim ya, kandıramadım Günel'i. Tiryakisi olacağımdan çekinmiştir belki. Oysa, kahve kimin derdi, «Gülgün»e rastlamak istiyordum. Neyse...

Romanın birinci kişisi de öyle diyor:

«Yaşam insana bütün isteklerini getirmez her zaman. Birtakım yürekten istenmiş şeyler elde edilemez de, gelir onun yerini başka şeyler doldurur.»

Bu tür anlatımı hep sevmişimdir: Romanın birinci kişisi sanki uzun zamandır görmediğiniz bir dostunuz. Birlikte oturmuşsunuz, yumuşak geçişli kısa bölümlerle size her şeyi anlatıyor. Sizin sorularınızı karşılayacak geri dönüşler, açmalar yapıyor. Bu bölüm aralarında siz bir sigara yakıyorsunuz, içkinizden bir yudum alıyorsunuz ve arkadaşınız dinliyor musunuz diye bir bakıyor, sonra anlatmayı sürdürüyor yine.

Böyle bir anlatımın gerekli koşulu olan içtenliği esirgemiyor Demir. «Çılgın bir toplum»da ikili ilişkilere acımasız yanaşan, kendini çok iyi tanıyan, devrimciliğini bağırmayan bir kişi çiziyor.

Bitmemiş gibi olarak bitiyor roman. Sanıyorum, arkadaşınıza yine rastlayacaksınız ve 1970 sonbaharından sonrasını anlatacak size.

Romanda birinci kişi karısından ayrıldıktan sonra, ona bir yerde rastlamaya çalışması, düşlerinde onu görmesi şöyle dursun, aklına bile gelmiyor kadın. Bu, Gülgün'le ilgili bir başarı diye düşünülmüş de olabilir.

«AH BAYIM AH»

Nazlı Eray'ın öyküleri / Bilgi Yayınevi - 1976

İlk öyküyü okuyunca, «ilginç» diyorsunuz. Kitabı bitirdiğinizde epeyce kullanmış oluyorsunuz bu sözcüğü. Ve hastane öykülerinde bir niteleme daha kazanıyor: «Çok başarılı».

«Kabul Günü» kitabın genel çizgisinden ayrı uzantıda bir öykü.

Bir başkasını kendi yerimize pek koymayız da, kendimizi bir başkasının yerine koyup sevindiğimiz, yerindiğimiz hiç eksik olmaz hani. Bu öyküdeki falanlarla filanların yer değiştirmesi buluşunu, Nazlı Eray'ın sık sık öykülerini yaslandırdığı gerçek dışılıktan ayrı düşünmek gerekir sanıyorum.

Herkesin avcunda bir dünya saklı durur.

Bilinçaltı ne oyunlar etmez adama...

«Mutluluk» küçük bir şeydir: On dört gün sonra ilk kez bir kaşık şekersiz çay içmektir.

«Hepimizin olan sokaklar»da dolaşmayı, gerçeklikten hemen düş kurmaya geçmeyi seven, horozu, tavuğu adamdan sayan, sizinle yer yer alay eden bir kişi çiziyor Nazlı Eray.

Alay etmesini içtenliğiyle bağışlatan bir kişi çiziyor.

«Dursen Hanım Hep Aklımdasın» öyküsü bence kitabın bütünlüğüne uymayan bir öykü. Kurgusunda da bir terslik taşıyor. Başlangıçtaki «birazdan» ayrıntısı ile «caddedeki kalabalığın arasına karışmak» arasında bir seçim yapmak gerekirdi. Bilmiyorum, belki bu yaz da deniz kıyısına gidemediğim için böyle düşünüyorumdur.

Yayınevlerinin yazarlarını «büyük...», «en büyük...» diye tanıtmalarına alışılmıştı ya, bu da ne oluyor?

«Umut» falan değil, bugün bir yazardır Nazlı Eray.

(1) *Kahveler Kitabı, Salâh Birsel / Koza Yayınları - 1975*

(2) *Şiir Ve Cinayet, Salâh Birsel / Çağdaş Yayınları - 1975 s. 107.*

henri miller'la konuşma: bilen maymun (homo sapiens) bitmiştir.

●

christian de bartillat'dan çeviren: bertan onaran

Henri Miller, bizde eksik ve yanlış olarak yalnız cinsel konulara önem veren, bir bakıma sapık bir yazar olarak bilinir. Nitekim Türkçe'ye de bütün önemli yapıtları bir yana bırakılıp «Sexus, Plexus» gibi kitapları çevrilmiştir. Aşağıda bu büyük Amerikan yazarıyla yapılmış bir konuşma okuyacaksınız:

— *Öteden beri felsefe-dışının felsefecisi olduğunuzu söylersiniz ve içgüdüyle doğaöteci olduğunuzu belirtirsiniz. Gerçekte, felsefeniz hep iyimserdir. Şimdiki zamanın, şu anda varoluşun felsefecisi olduğunuz söylenebilir...*

— Ve iyimser adam, dünyanın sonunun geldiğini görsem bile, karşımızdadır, değil mi? Ben, insanlar avaz avaz haykırmalı, dansetmeli diyorum.

— *Olguların, olayların yazarken yaşadığınız andakinden daha canlı olduğunu söylüyorsunuz. Kâğıda geçirilmiş anı, bellek harika bir güce sahip. Yeniden Bulunmuş Zaman bu. Yazmak, geçip giden zamanı geri getirmek oluyor.*

— Belleğin, anının gerçeklikten çok daha canlı olduğu sözü korkunç doğru. Hem de daha canlı ve çok garip bir şey bu.

— *Belki de insanoğlu işte bu yüzden, bellek yaşamdan daha güçlü olduğu için ölmüyor.*

— Ama ölüyoruz, öyle değil mi?

— *Belki de ölmüyoruz. Siz, sonsuz şimdiki zamansınız.*

— Nietzsche'dir değil mi böyle konuşan?

— *Hayır, bildiğim kadarıyla, o sonsuz dönüşten söz etmişti.*

— Şimdiki zamandan başka bir şey varolmadığı için herhalde.

— *Size kalsa «canlı ve neşeli olmak» derdiniz sanırım, ölüm var mı bunun içinde?*

— Ölüm şu. Elimde bir nikel para var — tanıyorsunuz değil mi bu parayı? İki yüzü var, ölüm ve yaşam, iki ayrı görünüş. Ölümün bir son değil, yeni bir başlangıç olduğuna inanıyorum.

— *Yeniden dirilmeye inanıyor musunuz?*

— Evet, şu anlamda: bu dünyada iyi çalışmışsak, ilk dirilmede birşeyler kazanırız. Ondan sonra, daha yükseklere çıkabilmek üzere uğraşılabilir.

— *«Dirilmelerle doluyum» demiştiniz bir gün. Ayrıca zamandışı, yaşsız bir Ben'iniz var. Beş yaşında ne denli yaşlıysanız, sekseninde de o denli gençsiniz. Hattâ belki de çocuksuluğa erdiğiniz an, çocukluğunuzdakinden daha genç oldunuz.*

— Doğru, derin anlamında öyle, çünkü bilgeliği yeniden küçük bir çocuk gibi olmak diye tanımlıyoruz. Gerçek bilgelik budur, yoksa saçı başı ağırmış biri, aksakallı bir Çinli olmak değil. Bu gibilerinin bilgeliği hüzünlüdür, çünkü yalnızca birtakım şeyler bilirler.

— *«Mutsuz bilinç diyordu Nietzsche. Öteden beri, yaşamınızın «sonsuz bir sabah» olduğunu söylediniz.*

— Çok güzel bir tanım bu. Ama bu lâfı bana Fransızca söylediniz mi, başka bir renge bürünüyor. Çoğu kez, benim dediğimden daha güzel, belki daha şiirsel oluyor...

— *Yine iyimserliğinizi kanıtlayan başka bir lâf daha ettiniz: «Gelip bana Henri Miller'in kim olduğunu sorsalar, 'Hekimdir, iyileştiricidir' derim.» Tımarhaneleri boşaltan adamsınız siz. Demek ki son derece sağlıklı bir bildiri getiriyorsunuz. Bildiriniz bir iyileştirme yöntemi aslında, Miller'ce iyileştirme yöntemi.*

— Yüzlerce mektup alıyorum, hep aynı sözlerle başlıyorlar: «Hiç bir yazara mektup yazmadım şimdiye dek, seslendiğim ilk yazar sizsiniz, canımı kurtardığınız için teşekkür etmek istiyorum, çünkü sizi okumazdan önce her bakımdan yoksul, yoksun bir insandım», falan filan.

— *Siz insanların yaralarını saran bir peygamber, ozan, sanatçısınız. Nietzsche de sanatın yaraları sarıcı, iyileştirici bir etkisi olduğunu söylemez miydi?*

— Hah, işte buna bütün varlığımla inanıyorum.

— *Yapıtınızda insanı korkutan şeyler de var. Örneğin, vücudunda ayrılabilme gücü, kaldırımda yatan ceset, aynada gördüğünüz ikinci adam...*

— Evet, müthiş olduğunu biliyorum.

— *Kim bu adam?*

— Bilmem. Hiç tanımadığım bir yabancı.

— *Sık sık, kendiniz değilmiş, bir bakıma başsız yürüyen bir vücutmuşsunuz gibi duyuyorsunuz galiba kendinizi.*

— Büyük coşkunluk anları yaşadım, o sırada tam anlamıyla kendimin dışındaydım, her türlü çılgınlığı yapabilir, delice sevişebilir, şiddet hareketlerine girişebilir, gerekçesiz edimlerde bulunabilirdim.

— *Uzun süre düşlerinizi bir kenara yazmışsınız.*

— Evet, bu defterler hâlâ kitaplığımdadır, onlardan yola çıkarak Into the Nightlife'ı (Gece Yaşamının İçine Doğru'yu) yazdım.

— *Geceleri, canlılarla ölüleri birbirinden ayıran uçurumları atlayıp aşarsınız» diyorsunuz yapıtlarınızda, hem de sık sık.*

— Bilmem, belki de öyledir, ama bu dediğiniz, özellikle Fransızca'da, harika bir şey gibi geliyor bana!

— *Henri Miller, siz bir hekim, iyileştirici, üfürükçü, neşeli bir insansınız, gülmeyi, güneşi ve geceyi, cenneti ve cehennemi seviyorsunuz. Ve bu cennetin varolmadığını söylüyorsunuz. Cennet buradadır, bu dünyada yaratmak gerekir onu. Böylesi, cennete inanma yanılsamasından çok daha iyi belki.*

— Az önce iyimserliğimin nereden geldiğini sormadınız mı? Geçen akşam, bir konuşma yaparken bu soruyu sordular, nedenini bilmediğimi, bunu bir armağan saydığımı, bence insanın daha başından iyimser doğduğunu söyledim. Neşeli doğuyor kişi.

— *Yıldızların armağanı bu, çünkü kimi insanlar mutsuz, kederli ve olumsuz, karamsar doğuyorlar.*

— İyileşebilirler.

— *Getirdiğiniz bildiri bugünün Tanrısı insanoğlu için son derece iyimser olsa da, yeryüzü yaşamı içersinde, zamanımız konusunda müthiş karamsarsınız...*

— Felsefem, aslında neşeli sayılmaz. Benim için, birey için mutluluk verici olabilir elbet, ama halk yığınları için çok acımasız. Beylik deyimle, insanlığın hali içleracısı. Sıçanlar gibi yaşıyoruz, iyi birer hayvan bile sayılmayız. Geçen gün, gazetelerde bir hükümet üyesinin daha iyi ve çok besin almak istiyorsak, evcil hayvanları öldürmemiz gerektiğini söylediğini okudum, kedileri köpekleri gebertmeliymişiz. «Öldürün evcil hayvanları, sayıları 60 milyonu

buldu», diyordu. İrlanda Ayaklanması sırasında, Jonathan Swift de açlık her yanı kapladığı, insanlar besin bulamadıkları için, bebekleri kesilip yenmesini önermemiş miydi? Acı acı sırıtarak: «Yeni doğan bebekleri yiyin!». diyordu Swift. Bugünkü dünya hakkındaki kanım çok kötüdür. Bence, insanlığın hali tiksinçtir, insanlıkdışıdır.

— *Dünyanın, Amerika'nın, dünyaya boyuneğdiren, eli kanlı Beyaz'ın tiksinçliğini çok tez farkettiniz.*

— Mormonların, Karaların, Kızılderililerin, Eskimoların, atom bombası kurbanlarının tiksinçliğini gördüm.

— *Ve bu karamsar bakış açısı içersinde, insanoğlunun, daha doğrusu Beyaz adamın bittiğini, tükendiğini bile söylediniz.*

— L'homo sapiens (bilen maymun) tükendi.

— *Size göre, geleceğin insanı dünyanın belki de henüz keşfedilmemiş bölgelerinde yaşamakta. Biz bu insanı şimdi görmüyoruz bile.*

— Hep ustalardan söz eder, ama onları tanımayız. Usta, belki de serserinin biridir.

— Souvenirs Eniro'*da (Eniro Anıları'nda), o günlerde Paris'te pek tanınmayan kişilerden, «ustalar»dan söz ediyorsunuz.* Big Sur'*daysa, geleceğin zenginliklerine sahip başka insanlar var.*

— Şimdi konuştuğumuz dili sürdürürsek, şu sonuca varmak zorundayız: insanlık konusunda genellikle karamsarsam, gidip canıma kıymak niyetinde değilsem, mantık gereği günün birinde yeryüzünde daha iyi bir insan yaratacağımıza inanmamız zorunludur.

— *Zaten, şu çöküşün tam ortasında yaşadığınız halde, onu yadsıdığınızı söylediniz. Bir çöküş adamı değilsiniz.*

— Bugünü Roma'nın çöküşüne benzetebiliriz. O zaman da harika imparatorlar vardı.

— *Ve İsa'yı hemen hemen hiç kimse tanımıyordu.*

— Ancak yüz yıl sonra tanındı.

— *Demek ki kötü günde doğduğunuza inanıyorsunuz? Çağımızdan önce mi, sonra mı doğmak isterdiniz? Ne zaman doğmak isterdiniz?*

— Yeniden Doğuş Çağı'nda değil, Orta Çağ'da doğmak isterdim, harika bir çağdı o.

— *İlerde, Rimbaud'nun deyişiyle «Dünya Noel Bayramı»na dönecek, hiç değilse sizin inancınız böyle. Ayrıca, yeryüzünde henüz göremediğimiz bir düzenin varolduğuna da inanıyorsunuz.*

— Toplumsal yaşamımızda hiç bir şey yolunda değil, ama bu-

nun dışında bireysel bir yaşam kurabiliyoruz. O zaman, mutlu olabiliyoruz.

— *Demek ki bir insana verilebilecek tek öğüt, toplumsal yaşama atılmamak mı?*

— Yok canım, kalkıp Tibet'teki bir tapınağa kapansın demiyorum. Burada, merkezde, her şeyin ortasında kalmak gerekir.

— *Siz dünyayı değil, insanları değiştirmek istiyorsunuz.*

— Kadınlar çoğu kez en iyi öğrencilerdir, benim de istemeden bir sürü öğrencim, öğretimi benimseyip yayan izleyicim var.

— *Gençlerden de var.*

— Toplumsal durum çok kötü, ama yaşam hep iyi. İnsanoğlu berbat ediyor her şeyi. Yaşam, elimizdekilerin, bildiklerimizin tümüdür. İyisiyle kötüsüyle her şeydir, yaşamdır, bundan başka bir şey söylenemez. Onu, yaşamla ilgisi bulunmayan toplumsal yaşamın tam karşısına dikmek gerekir — tepe taklak duran kayalıkların bulunduğu Le Chaos-de-Montpellier-le-Vieux gibi ufacık köylerde yaşayan küçük insan toplulukları belki bu sözün dışındadır.

— *Peki ya acun, onu nasıl görüyorsunuz?*

— Yıldızları, burçları mı? Büyük bir gizdir onlar. Acunun neden öyle olduğunu gerçekten bilmiyorum. Benim için, oradaki her şey yabancıdır, açıklaması yoktur. Bilimadamları açıklıyorlar, ama ben bu açıklamaları kabul etmiyorum, insanın acun konusunda aklına eseni söyleyebileceğine inanıyorum. Bir yerde, galiba şöyle bir lâf etmiştim: «Dünyanın en harika yanı, kendisine sorulan bütün soruları yanıtlamasıdır». Yaşam bütün soruları yanıtlar ve insan dilediği yanıtı verebilir. Bunlara bakıp yargıya varmak bize düşer. Bu korkunç, şu kötü, şu iyi diyebiliriz. Bunların hepsi doğrudur, çünkü doğru her şeyin karışımından oluşur.

— *En küçük dünya, ananın karnı.*

— Dünyaların ilki o; üç dünya var: ananın karnındaki dünya, yaşanan dünya ve ölümden sonraki dünya.

— *Nasıl bir şey bu üçüncü dünya?*

— Ona zaman zaman, Hintçe bir ad verip Devverham diyoruz. Geçiş evresi bu, bu dünya açısından ölüyüz, ama kutsanmamış çocuk ruhlarının gittiği yerde yaşamaya devam ederiz. Orada bütün yaşamımızı yeniden gözden geçirebiliriz. Orada, yaşarken yaptığınız her şeyi düşünmenize, yaşamınızın nerde sersemce, nerde bilgece geçtiğini görmenize izin verilir. O zaman, yeniden dünyaya gelmeye hazır olursunuz, dersinizi almışsınızdır — anlıyor musunuz? O vakit ananızı babanızı seçersiniz, daha üst düzeyli bir sınavı seçe-

bilirsiniz, daha çok ders alabilmek için. Benim hoşuma giden, şiirsel, olasılığı bulunan yeniden dünyaya gelme inancı bu, içinde belli bir adalet var. Bu dünyadan göçüp gideceğimi düşünürken, sık sık kendi kendime: «Oh, dostlarımı göreceğim öbür dünyada, oturup konuşacağız, kafaları çekeceğiz» derim. Yalnız, bir yazarın da dediği gibi içtiklerimiz gerçek sigaralar, gerçek viskiler değil, düşlenen, sonradan insanın başını ağrıtmayacakları için belki de şimdikilerden iyi sayacağımız düşsel sigaralar, viskiler olacak.

— *Demek ki bu gerçeklikten yoksun bir dünya ve ölüm belki de yalnızca bir düş.*

— Ölüm belki de düşten uyanıştır.

— *Başka bir dünyada uyanış mı? Felsefeniz tümüyle bir gönül felsefesi değil mi?*

— *Yüreğin Bilgeliği* adında bir kitap yazdım. Londralı ruhçözümcü doktor Graham Howe'la buluşmamızdan sonra kaleme aldım onu. Howe habire yüreğin bilgeliğinden söz ediyordu: «Gönlünüzün sesini dinleyin» diyordu, bugün ben de gençlere aynı şeyi söylüyorum, çünkü her yan sinir hastalarıyla, her şeyden yoksun kalmış insanlarla dolu: «Beyninizin dediklerini değil, duygularınızı dinleyin. Beyin bir dümenden başka şey değil» diyorum. «Gemiye yön verilmesinde dümenin rolünü biliyorsunuz. Dümen her şeyidir geminin, ama sizi iten güç duygularınızdır. Size birtakım işler yaptıran hep duygularınızdır, duygularınızı izleyin, kafanızdan geçen düşünceleri değil. Sonunculara ayak uydurmak iyi değildir, aklınızı başınızdan alır.»

— *Bir büyücü, önbilici değil misiniz?*

— Olabilsem, harika bir şey olurdu. Çok sevdiğim, «büyücü»ye yakın bir terim var, «Tanrı'nın soytarısı». Öyle miyim değil miyim bilmem, ama olmak isterdim.

— *«Tanrı'nın soytarısı» ha? Yani herkesi güldüren adam? Tanrı'yı bile güldüren kişi?*

— Çok iyi bir düşünce bu. Bununla, yüzde yüz özgür olan, özgürlüğünü iyilik etmekte kullanan, insanları mutlu kılan, günahsız, kedersiz, herkesi güldüren, Tanrı'ya aracılık eden kişiyi anlatmak istiyorum.

OSMAN
SERHAT
YALNIZLIGIN
7
RENGİ